

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра фінансів

На правах рукопису

САМОЙЛЕНКО АННА СЕРГІЇВНА

**РЕФОРМА ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ**

Спеціальність: 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»

Освітньо-професійна програма «Фінанси і кредит»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:
ТЕСЛЮК СОФІЯ АНАТОЛІЇВНА,
кандидат економічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № ____
засідання кафедри фінансів
від _____.2025 р.

Завідувач кафедри
_____ проф. Стащук О.М.

ЛУЦЬК – 2025

АНОТАЦІЯ

Самойленко А. С. Реформа пенсійної системи України в контексті забезпечення сталого розвитку держави.

У магістерській роботі досліджено теоретичні засади функціонування пенсійної системи України, розкрито її сутність, структуру та основні складові. Визначено роль пенсійної системи у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку держави, а також проаналізовано особливості нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення в Україні.

Здійснено фінансово-економічний аналіз діяльності Пенсійного фонду України, зокрема проаналізовано динаміку та структуру його доходів і видатків. Розглянуто особливості функціонування системи обов'язкового накопичувального пенсійного страхування та недержавного пенсійного забезпечення. Практичні аспекти реалізації програм недержавного пенсійного страхування досліджено на прикладі діяльності однієї зі страхових компаній, що здійснює діяльність у сфері страхування життя.

Узагальнено зарубіжний досвід реформування пенсійних систем та обґрунтовано можливості його використання в Україні. Проведено аналіз тенденцій і динаміки розвитку військово-промислового комплексу України, а також здійснено SWOT-аналіз можливостей і ризиків інвестування пенсійних коштів третього рівня у підприємства ВПК. Визначено перспективи підвищення ефективності управління пенсійними активами в контексті фінансування стратегічних секторів економіки та забезпечення фінансової стійкості пенсійної системи.

Ключові слова: пенсійна система, солідарний рівень пенсійної системи, накопичувальне пенсійне страхування, недержавний пенсійний фонд, страхування життя, пенсійні активи, сталий розвиток.

SUMMARY

Samoilenko A. S. *Reform of the Pension System of Ukraine in the Context of Ensuring Sustainable Development of the State.*

The master's thesis examines the theoretical foundations of the functioning of the pension system of Ukraine and reveals its essence, structure, and key components. The role of the pension system in ensuring sustainable socio-economic development of the state is determined, and the specific features of the regulatory and legal framework governing pension provision in Ukraine are analyzed.

A financial and economic analysis of the activities of the Pension Fund of Ukraine is conducted, with particular attention paid to the dynamics and structure of its revenues and expenditures. The functioning of the mandatory funded pension insurance system and non-state pension provision is examined. Practical aspects of the implementation of non-state pension insurance programs are investigated based on the activities of one of the life insurance companies operating in the pension insurance market.

International experience in pension system reforms is generalized, and the possibilities for its application in Ukraine are substantiated. An analysis of trends and dynamics in the development of Ukraine's defense-industrial complex is carried out, along with a SWOT analysis of opportunities and risks associated with investing third-tier pension funds in defense industry enterprises. Prospects for improving the efficiency of pension asset management in the context of financing strategic sectors of the economy and ensuring the financial sustainability of the pension system are identified.

Keywords: pension system, solidarity tier of the pension system, funded pension insurance, non-state pension fund, life insurance, pension assets, sustainable development.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	
1.1. Сутність пенсійної системи України та її складові.....	8
1.2. Роль пенсійної системи у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку держави.....	12
1.3. Нормативно-правове регулювання функціонування пенсійної системи України	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РІВНЕВОЇ МОДЕЛІ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	
2.1. Фінансово-економічний аналіз діяльності Пенсійного фонду України (перший рівень).....	21
2.2. Особливості функціонування системи обов'язкового накопичувального пенсійного страхування (другий рівень) та недержавного пенсійного забезпечення (третій рівень).....	29
2.3. Аналіз діяльності страхової компанії у сфері недержавного пенсійного страхування.....	40
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	
3.1. Зарубіжний досвід реформування пенсійних систем	46
3.2. Перспективи розвитку інвестиційного потенціалу третього рівня пенсійної системи	50
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність теми. Реформування пенсійної системи України є одним із факторів забезпечення соціальної стабільності та довгострокової економічної безпеки держави. На тлі демографічних змін, військових викликів і зростання навантаження на державний бюджет традиційна солідарна модель пенсійного забезпечення втрачає ефективність та потребує глибокого оновлення. У сучасних умовах особливої важливості набуває пошук нових фінансових механізмів та інструментів, здатних забезпечити стійкість пенсійних виплат, стимулювати довгострокові інвестиції та посилити персональну відповідальність громадян за власне пенсійне майбутнє.

Дослідження реформування пенсійної системи України в контексті забезпечення сталого розвитку держави є важливим і соціально значущим, оскільки безпосередньо впливає на добробут населення, якість державної економічної політики та перспективи післявоєнного відновлення економіки.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є обґрунтування теоретико-методичних засад та визначення практичних підходів до реформування пенсійної системи України в контексті забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави, з урахуванням ефективності функціонування її рівнів та можливостей посилення інвестиційного потенціалу накопичувального компонента.

Для досягнення сформульованої мети передбачено виконання таких **завдань:**

- розкрити економічну сутність та структуру пенсійної системи України;
- визначити роль пенсійного забезпечення у формуванні соціально-економічної стабільності держави;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення функціонування пенсійної системи;

- дослідити стан та динаміку розвитку солідарного рівня пенсійної системи;
- оцінити особливості функціонування системи обов’язкового накопичувального пенсійного страхування (другий рівень) та аналіз інституцій третього рівня пенсійної системи;
- провести аналіз діяльності ПрАТ «СК «УНІКА Життя» у сфері недержавного пенсійного страхування;
- узагальнити зарубіжний досвід реформування пенсійних систем;
- обґрунтувати перспективи розвитку інвестиційного потенціалу третього рівня пенсійної системи, зокрема в напрямі фінансування оборонно-промислового комплексу України.

Об’єктом дослідження є пенсійна система України як складова системи соціального захисту населення та елемент фінансової безпеки держави.

Предметом дослідження є економічні відносини, механізми та інструменти функціонування й реформування пенсійної системи України, зокрема з урахуванням накопичувального компонента та його впливу на стійкість соціально-економічного розвитку держави.

Матеріал дослідження. Інформаційно-фактологічну основу дослідження становлять наукові положення сучасної теорії державних фінансів та соціального забезпечення, нормативно-правові акти України у сфері пенсійного забезпечення, офіційні статистичні дані Пенсійного фонду України, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Державної служби статистики України, а також теоретичні напрацювання та узагальнення вітчизняних учених, представлені у монографічній, науковій та періодичній літературі. Додаткову інформаційну базу становлять матеріали науково-практичних конференцій.

Наукова новизна дослідження полягає у поглибленні теоретико-методичних засад функціонування трирівневої пенсійної системи України та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності недержавного пенсійного страхування.

Удосконалено концептуальні підходи до економічного аналізу пенсійної системи, зокрема структуризація її рівнів, оцінка ролі пенсійного забезпечення у формуванні соціально-економічної стабільності та методичні засади функціонування системи обов'язкового накопичувального та недержавного пенсійного страхування.

Набули подальшого розвитку методичні положення щодо перспективного розвитку інвестиційного потенціалу накопичувального рівня з урахуванням можливостей фінансування оборонно-промислового комплексу та стимулювання довгострокових накопичень громадян.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання для підвищення ефективності функціонування пенсійної системи України шляхом удосконалення механізмів управління її рівнями, зокрема накопичувальним. Запропоновані підходи та рекомендації можуть бути застосовані органами державного управління при розробленні та реалізації реформ у сфері пенсійного забезпечення, фінансовими установами – при формуванні інвестиційних стратегій недержавних пенсійних фондів, а також можуть слугувати теоретичною та методичною базою для подальших наукових і прикладних досліджень. Отримані результати можуть бути впроваджені у навчальний процес під час викладання дисциплін, пов'язаних із державними фінансами, соціальним забезпеченням та фінансовою безпекою.

Апробація результатів дослідження та публікації. За темою магістерської роботи було опубліковано тези на науково-практичній конференції: «Фінанси, банківська справа та страхування в епоху цифровізації: управлінські виклики та перспективи» [1].

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

1.1. Сутність пенсійної системи України та її складові

Пенсійна система України є однією з основних ланок системи соціального захисту населення, спрямованою на забезпечення громадян матеріальною підтримкою у старості, у разі інвалідності чи втрати годувальника. Її сутність полягає у перерозподілі та накопиченні фінансових ресурсів з метою гарантування громадянам мінімального рівня життєзабезпечення після завершення їх активної трудової діяльності.

Функціонування пенсійної системи ґрунтується на принципах солідарності поколінь, страхування, соціальної справедливості, фінансової збалансованості та державних гарантій. Вона відображає економічні відносини між державою, роботодавцями та застрахованими особами щодо формування і використання пенсійних ресурсів, а також забезпечує реалізацію конституційного права громадян на соціальний захист.

Функціонування пенсійної системи України базується на низці фундаментальних принципів:

- солідарності поколінь – нинішні внески забезпечують нинішні пенсії;
- страховості – розмір пенсійних виплат залежить від внесків та страхового стажу;
- економічної збалансованості – стабільність системи має відповідати доходам і видаткам;
- соціальної справедливості – захист вразливих груп населення;
- державних гарантій – забезпечення мінімального рівня пенсії;
- персоніфікації (для 2 та 3 рівня) – накопичені кошти належать застрахованій особі [2].

Реалізація цих принципів дає змогу поєднати соціальну функцію держави з ринковими інструментами фінансування, що робить систему більш стійкою та адаптивною до економічних змін.

Пенсійна система України в її сучасному вигляді функціонує з 2004 року. Вона складається з трьох рівнів пенсійного забезпечення, що означає, що виплати майбутнім пенсіонерам формуватимуться з трьох незалежних джерел (трирівнева система). Така структура дозволяє збалансувати пенсійну систему і покращити рівень життя людей похилого віку в Україні.

На рис. 1.1. відображено схему рівнів пенсійної системи України.

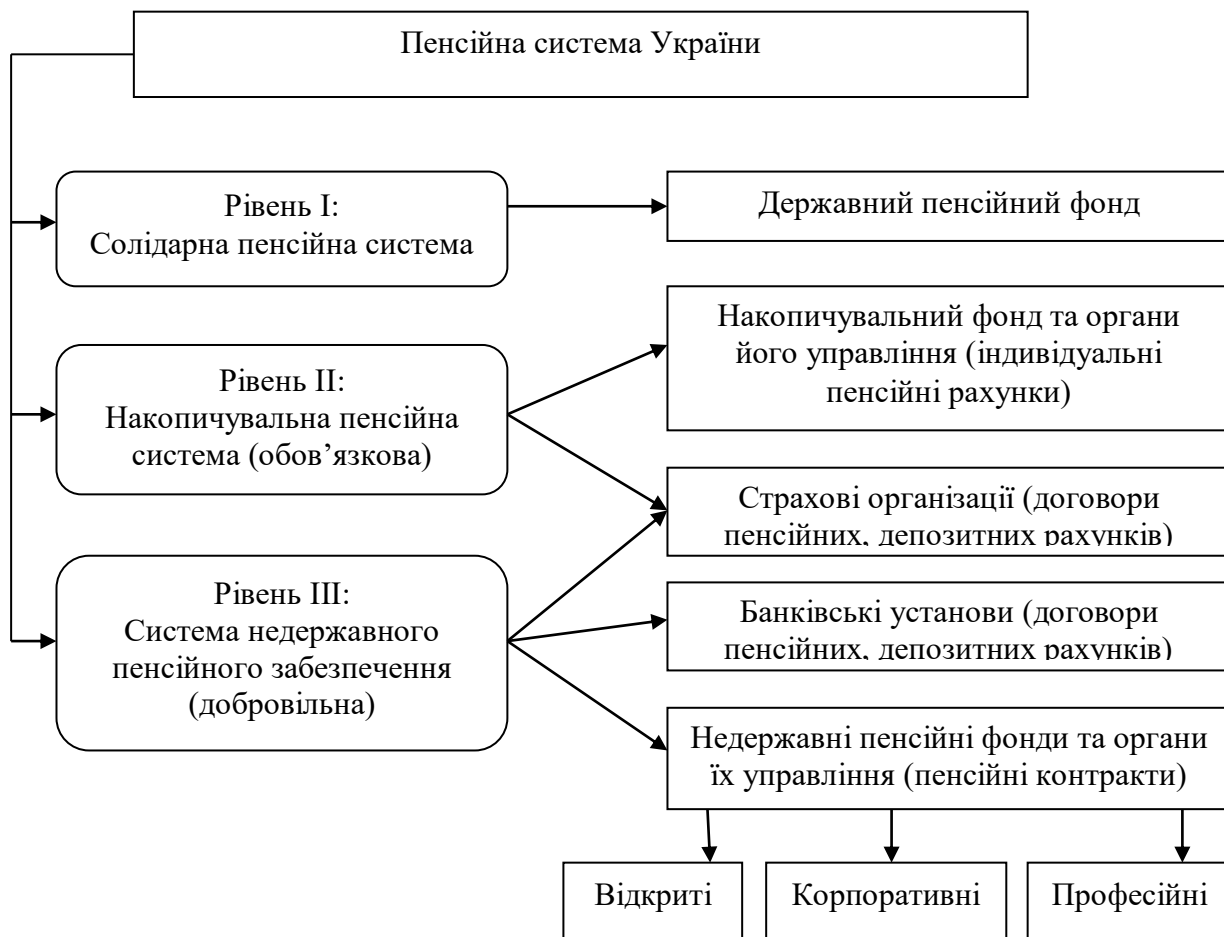

Рис. 1.1. Система пенсійного забезпечення в Україні

Примітка: побудовано автором на основі [3].

Система пенсійного забезпечення в Україні є складовою соціальної політики держави, спрямованої на гарантування гідного рівня життя громадян

після завершення трудової діяльності. Вона побудована на трирівневій моделі, яка покликана забезпечити фінансову стійкість та справедливість пенсійних виплат. Структура відповідає міжнародним стандартам і визначена Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Однак, попри нормативне закріплення трирівневої системи, на практиці повноцінно функціонує лише перший рівень, що свідчить про недієвість реформаторських намірів у сфері пенсійного забезпечення.

Перший рівень пенсійної системи є державною солідарною та розподільчою. Це означає, що всі працюючі громадяни сплачують пенсійні внески для забезпечення пенсій поточним пенсіонерам, сподіваючись, що в майбутньому наступні покоління здійснюватимуть такі ж відрахування для них. Основа цієї системи була сформована ще на початку та в середині минулого століття, коли кількість працюючих значно перевищувала число пенсіонерів, і навіть відносно невеликі відрахування дозволяли забезпечити достатній рівень пенсій [4].

Незважаючи на стабільність механізму надходження коштів, солідарна система залишається фінансово вразливою через демографічний дисбаланс, тінізацію економіки та низький рівень заробітних плат, що зумовлює хронічний дефіцит Пенсійного фонду.

Накопичувальну частину пенсійної системи складають другий і третій рівні.

Другий рівень передбачає загальнообов'язкову накопичувальну систему, кошти якої накопичуються на індивідуальних пенсійних рахунках громадян. Накопичення мали б інвестуватися з метою забезпечення додаткового джерела пенсійних виплат у майбутньому. Відповідно до законодавства, другий рівень повинен був запроваджуватися поетапно, однак його фактичне функціонування досі не розпочалося. Основними причинами залишаються відсутність дієвої інституційної інфраструктури, недостатня довіра населення до фінансової системи та нестабільність економічного середовища.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що функціонує на добровільних засадах. Вона дає можливість громадянам самостійно формувати додаткові пенсійні заощадження через участь у недержавних пенсійних фондах, банківських програмах або страхових компаніях. Незважаючи на законодавче врегулювання цього рівня, його розвиток в Україні залишається незначним через низьку фінансову грамотність населення, недовіру до недержавних фінансових інституцій та недостатні стимули з боку держави.

Хоча законодавчо трирівнева пенсійна система в Україні створена, у реальності її ефективне функціонування обмежується лише солідарним рівнем. Відсутність повноцінного запуску другого та слабкий розвиток третього рівня знижують ефективність усієї моделі, що потребує перегляду механізмів управління, підвищення інвестиційної довіри та посилення державного контролю за стабільністю пенсійної системи [5].

В Україні на стабільність пенсійної системи чинять тиск низка факторів, серед яких – повільні темпи економічного зростання, масова трудова міграція, несприятлива демографічна ситуація, поширення тіньової зайнятості, що зумовлює дефіцит надходжень до Пенсійного фонду. До цього додаються слабкий розвиток фінансових ринків, що ускладнює безпечне розміщення пенсійних накопичень, та поширене серед громадян уявлення про виключну відповідальність держави за їхнє пенсійне забезпечення [6].

Для забезпечення достойного рівня пенсійних виплат громадянам, Україна потребує розгалуженої та багаторівневої пенсійної системи. Водночас важливо, щоб держава не лише реформувала саму систему, а й створювала сприятливе середовище для продовження професійної активності населення, заохочувала особисте накопичення коштів на старість, розвивала ефективні інструменти захисту пенсійних активів і формувала довіру громадян до установ, що відповідають за пенсійну реформу.

У цілому процес реформування пенсійної системи в Україні відбувається вкрай повільно, особливо в частині розвитку недержавного пенсійного

забезпечення, яке суттєво відстає за темпами від аналогічних процесів у більшості постсоціалістичних країн. Нині першочерговим завданням держави повинно стати підвищення рівня життя населення, активні інвестиції в людський капітал, зокрема в освіту та науку. Коли держава не здатна забезпечити достойне пенсійне майбутнє вже сьогодні, вона втрачає моральне право переконувати молодь залишатися в країні й працювати на її розвиток. В основі будь-яких реформ має бути людина – як ключовий ресурс і рушій сталого поступу держави [7].

Отже, пенсійна система України є важливим елементом соціального захисту населення та поєднує солідарні й накопичувальні механізми фінансування. Її ефективність обмежується демографічними змінами, дефіцитом Пенсійного фонду та низьким розвитком недержавного забезпечення. Реформування з акцентом на накопичувальний компонент, прозорість управління та культуру фінансової відповідальності дозволить забезпечити гідний рівень пенсій і сприяти сталому соціально-економічному розвитку держави.

1.2. Роль пенсійної системи у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку держави

Пенсійна система є важливим інструментом соціально-економічної стабілізації держави, оскільки забезпечує матеріальний захист населення, стимулює внутрішнє споживання та впливає на макроекономічну стабільність. Ефективне функціонування її рівнів сприяє збалансованості державних фінансів, розвитку ринку праці, стимулюванню інвестицій і підвищенню довіри громадян до соціальних інститутів. У цьому контексті пенсійне забезпечення виступає не лише соціальною, а й економічною категорією, що безпосередньо впливає на сталий розвиток країни.

У сфері пенсійного забезпечення України спостерігається посилення дисбалансу між фінансовим навантаженням на працююче населення та кількістю пенсіонерів, які отримують виплати за рахунок цих внесків. Одним із ключових негативних факторів, що погіршив ситуацію, стало повномасштабне вторгнення РФ, яке призвело до масштабного скорочення трудових ресурсів, зростання кількості осіб з інвалідністю та значної смертності серед громадян.

Кількість працездатного населення, здатного забезпечувати стабільність пенсійної системи через сплату внесків, зменшується швидшими темпами, ніж кількість пенсіонерів. Динаміка пенсійних виплат також свідчить про суттєве зростання числа військовослужбовців з інвалідністю – з 2021 по 2024 рік цей показник збільшився на 18%. За таких умов солідарна пенсійна система України потребує глибокого реформування з метою забезпечення справедливого і збалансованого розподілу фінансових ресурсів між поколіннями [8].

Реалізація пенсійної реформи в Україні в умовах воєнного стану стикається з низкою критичних перешкод, що суттєво гальмують як стратегічне планування, так і практичну реалізацію змін. Повномасштабна війна спричинила кардинальні зрушення в державному бюджеті, переформатувавши його в бік пріоритетного фінансування оборони, безпеки, гуманітарної допомоги населенню та відбудови інфраструктури. Водночас Пенсійний фонд зазнав значних втрат, зокрема через скорочення кількості зайнятих осіб, зменшення обсягів офіційної зайнятості, а також зростання частки тіньової економіки.

Крім того, мільйони громадян були змушені покинути свої домівки, виїхати за кордон або переміститися в межах країни, що ускладнило адміністрування пенсійних внесків і виплат. Для багатьох людей, які опинилися в умовах окупації або на лінії фронту, доступ до банківських послуг, державних реєстрів та юридичної підтримки залишився обмеженим. Також унаслідок бойових дій постраждала фінансова система, що гальмує розвиток

накопичувальної складової реформи, яка потребує стабільних та безпечних фінансових інструментів.

Важливою є й психологічна складова: у суспільстві знизився рівень довіри до довгострокових програм, адже у воєнний час населення фокусується переважно на вирішенні нагальних проблем, пов'язаних із виживанням, безпекою та поточним доходом. У результаті реалізація навіть уже запланованих етапів пенсійної реформи відкладається або потребує кардинального переосмислення.

Протягом останніх десятиліть європейські країни стикаються зі схожими проблемами у сфері пенсійного забезпечення, що спонукає їх до реалізації реформ, зокрема шляхом підвищення пенсійного віку та створення додаткових фінансових механізмів підтримки літніх людей.

Водночас пенсійна система України зіштовхується з низкою унікальних викликів, які не характерні для країн ЄС, тому потребує індивідуального підходу до реформування, зокрема через запровадження бальної системи. Водночас доцільним є адаптація окремих елементів європейського досвіду, які продемонстрували ефективність [9].

Запровадження накопичувального рівня пенсійної системи може створити додаткове навантаження на макрофінансову стабільність держави. Перерозподіл коштів із солідарної системи на персональні накопичувальні рахунки призведе до ще більшого дефіциту Пенсійного фонду, який необхідно буде компенсувати. Якщо це здійснювати за рахунок державного бюджету – постраждають інші сфери фінансування, зокрема соціальні чи оборонні витрати. Альтернативний варіант – залучення зовнішніх запозичень – призведе до зростання державного боргу та збільшення витрат на його обслуговування. В умовах воєнної економіки та обмежених ресурсів реалізація такого кроку є малоімовірною. Проте є сподівання, що в період післявоєнного відновлення уряд наважиться на складні, але необхідні кроки, навіть попри можливий суспільний супротив [10].

У табл. 1.1. відобразимо роль пенсійної системи у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку держави.

Таблиця 1.1

Роль пенсійної системи у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку держави

Функція пенсійної системи	Вплив на розвиток держави	Сучасні виклики та обмеження
Соціальний захист населення	Забезпечення мінімального рівня життя пенсіонерів, зниження рівня бідності серед літніх людей	Зростання частки осіб похилого віку, військові втрати, інвалідність
Стимулювання внутрішнього споживання	Підтримка попиту на товари та послуги, вплив на економічну активність	Скорочення чисельності працюючого населення, тіньова зайнятість
Забезпечення макроекономічної стабільності	Сприяння збалансованості державних фінансів, розвиток ринку праці, підвищення довіри до соціальних інститутів	Дефіцит Пенсійного фонду, воєнні витрати, обмежені ресурси
Формування інвестиційного потенціалу	Накопичувальні рівні можуть залучати кошти до фінансових ринків, підтримка економічного розвитку	Недостатньо розвинений ринок накопичувальних інструментів, низька довіра населення
Адаптація до демографічних змін	Довгострокове планування пенсійних виплат, баланс між поколіннями	Старіння населення, дисбаланс між кількістю пенсіонерів і працюючих
Впровадження європейських практик	Можливість підвищення ефективності через адаптацію кращих міжнародних механізмів	Потреба індивідуального підходу через унікальні внутрішні умови, суспільний спротив реформам

Примітка: побудовано автором.

Пенсійна система України відіграє важливу роль у соціальній стабілізації та економічному розвитку держави, забезпечуючи матеріальний захист населення, стимулюючи внутрішнє споживання та впливаючи на макроекономічну стабільність. Водночас її ефективність обмежується демографічними змінами, воєнними втратами, дефіцитом Пенсійного фонду та недостатнім розвитком накопичувального рівня. Для підвищення ролі системи у сталому розвитку необхідне комплексне реформування, впровадження накопичувальних механізмів, адаптація кращих міжнародних практик та формування довіри населення до соціальних інститутів.

Аналіз показує, що пенсійна система України є фактором соціальної та економічної стійкості, проте її функціонування наразі ускладнене

структурними та зовнішніми чинниками. Наявні дисбаланси між рівнем фінансового навантаження та демографічною ситуацією, а також вплив воєнного стану вимагають перегляду механізмів розподілу та накопичення коштів. У цьому контексті важливим є вдосконалення як самих фінансових інструментів, так і розвиток інституційних підходів, що дозволяють адаптувати систему до непередбачуваних кризових ситуацій і забезпечити довгострокову стабільність та ефективність пенсійного забезпечення.

1.3. Нормативно-правове регулювання функціонування пенсійної системи України

Функціонування пенсійної системи України здійснюється на підставі комплексного нормативно-правового забезпечення, що визначає права та обов'язки держави, роботодавців і застрахованих осіб. Законодавча база регламентує порядок нарахування, виплати та фінансування пенсій, встановлює умови участі в обов'язкових та добровільних пенсійних програмах, а також визначає механізми контролю та захисту пенсійних прав громадян. Система правових норм забезпечує баланс між соціальними гарантіями, фінансовою стабільністю пенсійного фонду та дотриманням принципів солідарності й персоніфікації внесків.

Державне регулювання пенсійного забезпечення здійснюється через комплекс законів і підзаконних актів, що визначають порядок фінансування, адміністрування та нарахування пенсій (табл. 1.2).

Основними нормативними документами є Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Закон України «Про державний бюджет України» (аспекти фінансування пенсійних виплат), а також законодавство, що регулює соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок війни.

Таблиця 1.2

Основні нормативні акти та їх роль у пенсійній системі України

№	Назва нормативного акта	Основний зміст та призначення	Роль у функціонуванні пенсійної системи
1	Конституція України [11]	Гарантує право громадян на соціальний захист	Встановлює конституційні основи пенсійного забезпечення
2	Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [12]	Регулює порядок нарахування, виплати та фінансування пенсій	Формує механізми державного солідарного пенсійного забезпечення
3	Закон України «Про державний бюджет України» [13]	Визначає фінансування Пенсійного фонду та витрат на соціальні програми	Забезпечує економічну основу для виплат пенсій
4	Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [14]	Регламентує діяльність недержавних пенсійних фондів та добровільні накопичення	Створює правові умови для розвитку накопичувальної складової пенсійної системи
5	Підзаконні акти (постанова КМУ, накази Пенсійного фонду) [15, 16]	Деталізують порядок адміністрування пенсійних внесків, нарахування та виплати пенсій	Забезпечують оперативне та прозоре функціонування системи на практиці
7	Міжнародні стандарти (рекомендації МОП, ЄС) [17]	Встановлюють критерії ефективного пенсійного забезпечення	Сприяють гармонізації українського законодавства та впровадженню передових практик

Примітка: побудовано автором.

Історичні аспекти реформування пенсійної системи України свідчать про поступовий, але суперечливий процес трансформації механізмів соціального забезпечення, який розпочався ще на етапі становлення української державності. У перші роки незалежності система пенсійного забезпечення фактично залишалася спадком радянської моделі, що базувалася на принципі солідарності поколінь і централізованому фінансуванні за рахунок державного бюджету. Проте з переходом до ринкових відносин така система виявилася неефективною, оскільки не враховувала нові економічні реалії, зміни у структурі зайнятості та демографічні тенденції.

Першим кроком до формування сучасної моделі пенсійного забезпечення стало ухвалення у 1991 році Закону України «Про пенсійне забезпечення», який визначив загальні принципи нарахування і виплати пенсій, однак не створив фінансово самодостатньої системи. Основні пенсійні виплати здійснювалися за рахунок бюджету, а Пенсійний фонд України, заснований у 1992 році, лише

починав формувати власну інституційну базу. У 1998 році відбулася спроба удосконалення механізмів фінансування шляхом впровадження обов'язкових внесків до Пенсійного фонду, однак проблема дефіциту залишалася гострою.

Реальні перетворення почалися із прийняттям у 2003 році Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», який заклав підґрунтя для створення трирівневої пенсійної системи – солідарного, накопичувального та недержавного рівнів. Цей закон мав стати відправною точкою для переходу від виключно розподільчого принципу до поєднання солідарної та накопичувальної моделей. Проте через економічну нестабільність, низький рівень доходів громадян і недосконалість фінансових інститутів реалізацію другого рівня було відкладено, а розвиток недержавних пенсійних фондів відбувався повільно.

Наступним етапом реформування стала пенсійна реформа 2011 року, яка, як зазначалося, передбачала підвищення пенсійного віку для жінок, збільшення мінімального страхового стажу та посилення вимог до виходу на пенсію за вислугу років. Реформа мала на меті скоротити дефіцит Пенсійного фонду та адаптувати систему до демографічних викликів. Водночас вона не зачепила накопичувального рівня, який залишився декларативним, що обмежило ефективність усієї моделі.

Одним із найсуттєвіших аспектів оновлення стало підвищення пенсійного віку для жінок. Згідно з реформою, пенсійний вік жінок було поступово збільшено з 55 до 60 років, що здійснювалося поетапно – щороку на шість місяців до досягнення встановленої межі. Таке рішення пояснювалося необхідністю вирівняти пенсійний вік чоловіків і жінок, а також зменшити навантаження на солідарну систему в умовах старіння населення. Водночас підняття пенсійного віку викликало значний суспільний резонанс, оскільки не супроводжувалося підвищенням рівня життя, покращенням умов праці та створенням можливостей для реального продовження трудової активності.

Подальші зміни відбулися у 2017 році, коли було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення

пенсій». Цей закон запровадив осучаснення пенсій, встановив нові підходи до розрахунку страхового стажу та заробітку, а також передбачив автоматичний перерахунок пенсій відповідно до зростання середньої заробітної плати. Проте навіть ці кроки не забезпечили системної стабільності – солідарна модель і далі залишалася перевантаженою, а накопичувальний рівень – нереалізованим.

Станом на сьогодні пенсійна система залишається у стані перманентного реформування, що потребує системного підходу, політичної послідовності та реальної економічної підтримки для досягнення її ефективного функціонування.

Порядок адміністрування Пенсійного фонду України передбачає контроль за надходженням страхових внесків, нарахуванням та своєчасною виплатою пенсій, а також забезпечення прозорості та ефективності управління фінансовими ресурсами. Законодавство регулює також умови виходу на пенсію, формули розрахунку та механізми перегляду пенсійних виплат з урахуванням трудового стажу, страхових внесків та соціальної ситуації громадян.

Недержавні пенсійні фонди та страхові компанії є важливим елементом накопичувальної частини пенсійної системи. Їх діяльність регулюється Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та іншими нормативними актами, що встановлюють порядок створення фондів, правила формування пенсійних накопичень та контроль за використанням коштів. Податкові стимули сприяють добровільній участі громадян і роботодавців у накопичувальних програмах, що підвищує зацікавленість у формуванні додаткового пенсійного капіталу. Контроль за діяльністю недержавних установ здійснює держава через відповідні регуляторні органи, що забезпечує фінансову надійність та захист прав учасників системи.

Україна активно працює над гармонізацією пенсійного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема рекомендаціями Міжнародної організації праці та Європейського Союзу. Вивчення досвіду європейських країн дозволяє впроваджувати ефективні накопичувальні механізми, підвищувати прозорість

управління пенсійними ресурсами та стимулювати довгострокові інвестиції. Особливо важливо адаптувати кращі практики до національних особливостей економіки та демографічної ситуації, враховуючи потребу у стабільному фінансуванні пенсійних виплат.

Нормативно-правове забезпечення пенсійної системи України визначає ефективність її функціонування та рівень соціальної захищеності громадян. Попри наявні закони та регуляторні механізми, система потребує подальшого вдосконалення, особливо в частині розвитку накопичувальної складової, модернізації управління Пенсійним фондом та забезпечення прозорості діяльності недержавних пенсійних установ. Удосконалення правового регулювання сприятиме підвищенню фінансової стабільності системи, забезпеченню справедливого розподілу ресурсів між поколіннями та формуванню довіри громадян до пенсійного забезпечення.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РІВНЕВОЇ МОДЕЛІ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Фінансово-економічний аналіз діяльності Пенсійного фонду України (перший рівень)

Солідарний рівень пенсійного страхування становить базу всієї системи пенсійного забезпечення в Україні. Його функціонування ґрунтується на принципі взаємної підтримки поколінь: внески нинішніх працівників спрямовуються на виплату пенсій поточним одержувачам. Фінансування здійснюється за рахунок єдиного соціального внеску (ЄСВ), а розмір пенсійних виплат визначається тривалістю страхового стажу та рівнем заробітної плати. Найбільшим викликом для цієї моделі є несприятливі демографічні тенденції – скорочення кількості зайнятих осіб та збільшення частки пенсіонерів, що спричиняє фінансовий дисбаланс і дефіцит бюджету Пенсійного фонду України.

Солідарна пенсійна система України перебуває під тиском низки структурних проблем. Найгострішими з них є демографічний дисбаланс – зростання кількості пенсіонерів одночасно зі скороченням числа платників внесків. Це спричиняє постійний дефіцит Пенсійного фонду. Додатково ситуацію ускладнюють значні масштаби тіньової зайнятості та низький рівень офіційних доходів, що обмежує надходження до системи. Важливою перешкодою також виступає низький рівень суспільної довіри, який гальмує реалізацію необхідних реформ. За таких умов перехід до запровадження накопичувального рівня пенсійного страхування стає закономірною та необхідною відповіддю на сучасні виклики. Він дає можливість формувати персональні пенсійні накопичення та зменшувати залежність від державних виплат. Водночас ефективне впровадження цієї моделі можливе лише за умови

надійного та прозорого управління пенсійними активами, а також належної інформаційно-просвітницької роботи з населенням.

На рис. 2.1 відображено кількість пенсіонерів в Україні по роках.

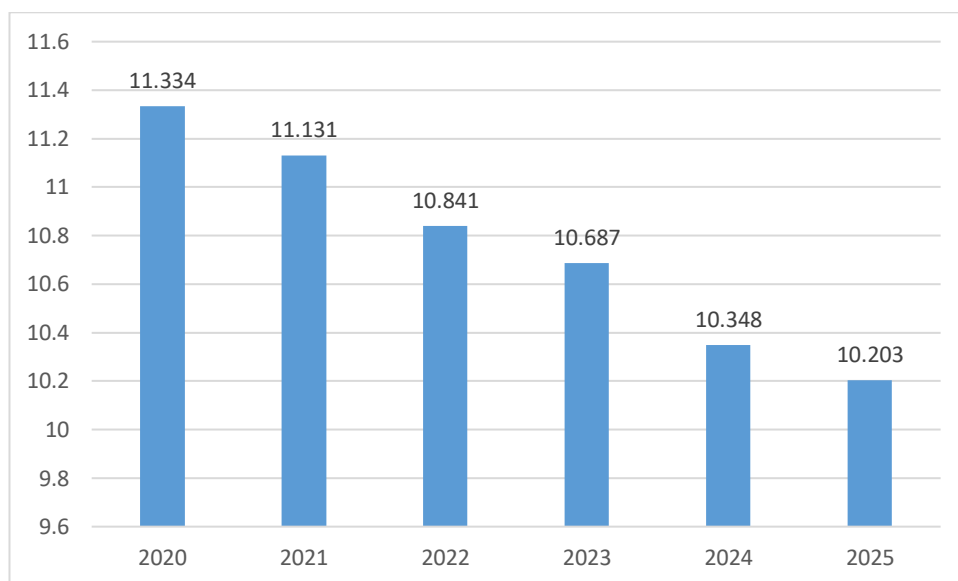

Рис. 2.1. Кількість пенсіонерів в Україні по роках, млн. осіб

Примітка: побудовано автором на основі [18].

У період з 2020 по 2025 роки спостерігається стійка тенденція скорочення кількості пенсіонерів в Україні. Загалом їхня чисельність зменшилася з 11,334 млн осіб у 2020 році до 10,203 млн у 2025 році, тобто приблизно на 1,13 млн осіб, або близько 10%. Темпи скорочення залишаються рівномірними: щорічне зниження перебуває в межах 150–350 тис. осіб [19].

Скорочення чисельності пенсіонерів відображає загальнонаціональні демографічні та соціально-економічні виклики. Така тенденція з одного боку зменшує навантаження на солідарну пенсійну систему, проте з іншого – свідчить про критичні тенденції старіння нації та зменшення чисельності населення загалом. Продовження цієї динаміки може мати довгострокові наслідки для стійкості пенсійної системи та державних соціальних гарантій, а також підкреслює необхідність переходу до мультипільарної пенсійної моделі з активним розвитком накопичувального рівня.

На рис. 2.1 відображено кількість населення в Україні по роках.

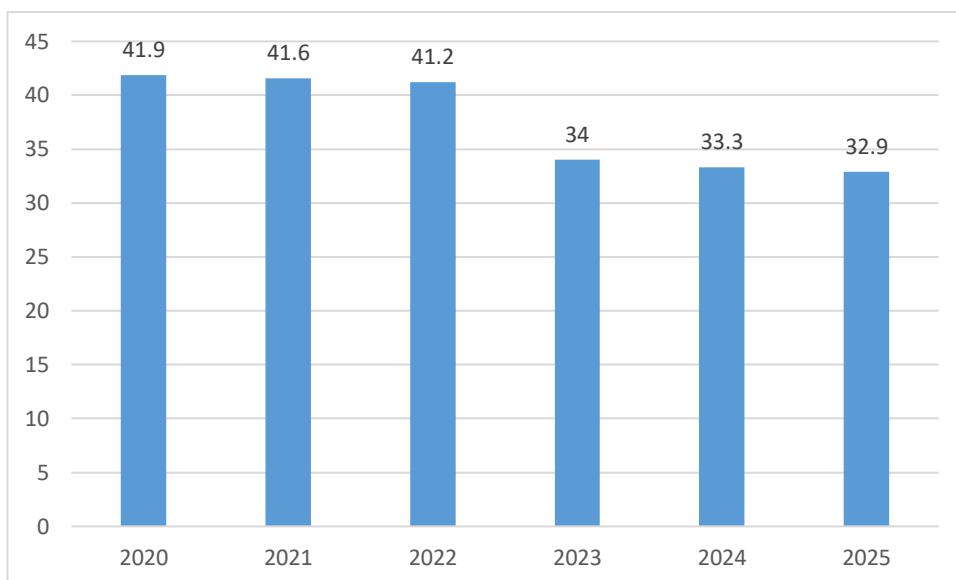

Рис. 2.1 Динаміка чисельності населення України

Примітка: побудовано автором на основі [20, 21].

У період з 2020 по 2025 роки спостерігається суттєве скорочення чисельності населення України. Якщо у 2020 році кількість населення становила 41,9 млн осіб, то станом на 2025 рік вона скоротилася до 32,9 млн осіб, тобто приблизно на 9 млн осіб (понад 21%).

У 2020–2022 роках скорочення було поступовим і зумовлювалося переважно демографічними факторами – низьким рівнем народжуваності, високими показниками смертності та трудовою міграцією. Проте вже з 2022 року, після початку повномасштабної війни, спостерігається різке падіння чисельності населення. Лише за один 2022–2023 роки кількість населення скоротилася приблизно на 7,2 млн осіб, що є безпрецедентним показником.

Основні причини скорочення:

- повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році, що призвело до: масової зовнішньої міграції (понад 6–8 млн громадян виїхали за кордон); зростання смертності серед цивільного населення та військових; тимчасової втрати контролю над частиною територій;
- тривале природне скорочення населення: кількість померлих стабільно перевищує кількість народжених;

– трудова міграція молодого працездатного населення, яка триває вже понад десятиліття, але різко посилилась після початку війни.

Динаміка чисельності населення України демонструє не просто депопуляцію, а глибоку демографічну кризу, яка загострилася після 2022 року. Різке скорочення кількості жителів створює значні ризики для майбутнього економічного розвитку країни, зменшує податкову базу та збільшує навантаження на пенсійну й соціальну системи. Якщо негативні тенденції збережуться, відновлення демографічного потенціалу вимагатиме довгострокових комплексних програм як на рівні держави, так і на рівні міжнародної підтримки.

На рис. 2.3. відображено динаміку зростання обсягів пенсійних виплат через поточні рахунки у банках впродовж 2024–2025 рр., млн. грн.

Зростання обсягів пенсійних виплат є одним із факторів посилення фінансового навантаження на солідарну пенсійну систему. Щороку держава змушена збільшувати видатки на виплату пенсій через інфляційні процеси, індексацію, розширення кола отримувачів соціальних виплат та зниження кількості зайнятих громадян, які сплачують ЄСВ. У результаті формується суттєвий дисбаланс між сумою внесків, що надходять до Пенсійного фонду, та сумою коштів, необхідних для забезпечення поточних виплат.

Через демографічне старіння суспільства та скорочення чисельності економічно активного населення навантаження на солідарний рівень продовжує зростати. Фактично, одна працююча особа утримує одного пенсіонера, що є критичним показником для стабільності системи. У таких умовах солідарна модель втрачає здатність самостійно забезпечувати фінансову збалансованість без постійних дотацій з державного бюджету, що свідчить про необхідність структурної реформи та впровадження накопичувальних механізмів.

Наразі в Україні налічується 10,5 млн пенсіонерів та 9,5 млн працівників. Однак нормальним є співвідношення, коли на одного пенсіонера припадає 3 працівники [23].

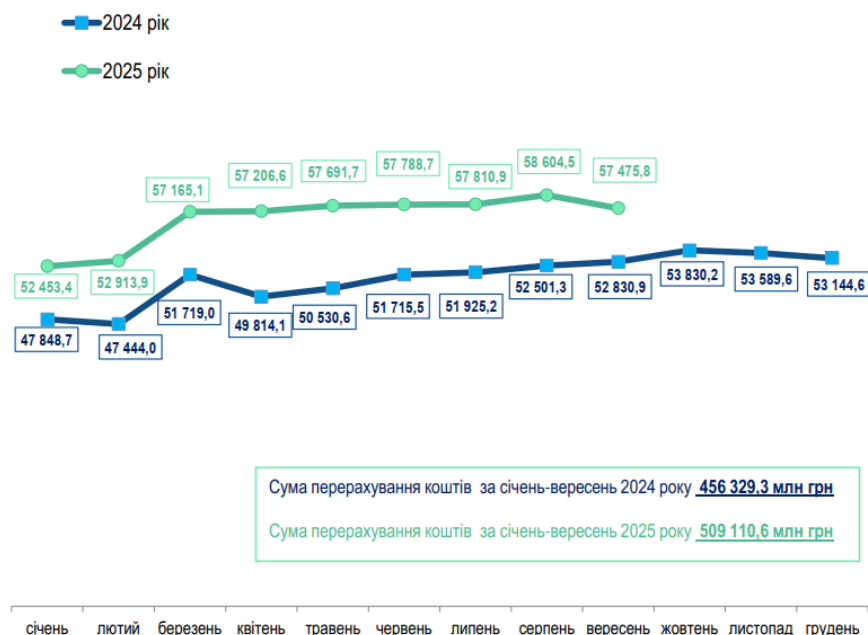

Рис. 2.3. Динаміка зростання обсягів пенсійних виплат

Примітка: побудовано автором на основі [22].

Проблема полягає не стільки в старінні населення, скільки в тому, що значна частина українського ринку праці перебуває в тіні. Приблизно 3 мільйони осіб фактично працюють, але не сплачують податки, що суттєво зменшує надходження до бюджету. Для порівняння, у більшості країн ЄС рівень тіньової зайнятості не перевищує 10–15%.

До цього слід додати й масштабну зовнішню міграцію, спричинену повномасштабною війною. За даними ООН, за кордоном перебувають понад 6,4 млн українців, значна частина з яких – працездатні. У результаті співвідношення між працюючими та непрацюючими громадянами фактично зрівнялося – приблизно 1:1.

Для стабілізації ситуації у солідарній системі пенсійного забезпечення необхідно вжити комплексних заходів:

- посилити заходи щодо подолання тіньової зайнятості з метою збільшення надходжень ЄСВ до Пенсійного фонду;

- стимулювати економічний розвиток підприємств, створювати нові робочі місця та підвищувати рівень оплати праці для зменшення трудової міграції;
- поступово скасувати спеціальні пенсії як елемент дисбалансу системи;
- запровадити обов’язкові додаткові внески до недержавних або накопичувальних пенсійних фондів для формування індивідуальних пенсійних накопичень [24].

Пенсійний фонд України є центральною ланкою у функціонуванні першого рівня пенсійної системи – солідарної системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування. Його діяльність спрямована на акумулювання страхових внесків, контроль за їх цільовим використанням та забезпечення своєчасних пенсійних виплат громадянам. У межах цієї системи Пенсійний фонд виконує роль посередника між працюючим населенням, яке сплачує внески, та пенсіонерами, які отримують виплати, що відповідає принципу міжпоколінної солідарності.

Пенсійний фонд України отримує дотації з державного бюджету, які є важливим джерелом його фінансування, хоча основним надходженням є власні страхові внески.

У табл. 2.4. відображено структуру доходів Пенсійного фонду України за 2022–2024 рр.

Важливим аспектом функціонування солідарної системи є її фінансова залежність від державного бюджету. Незважаючи на те, що основним джерелом доходів Пенсійного фонду України залишаються страхові внески, значна частка коштів надходить у вигляді дотацій з бюджету.

Дефіцит Пенсійного фонду України протягом останніх років свідчить, що солідарна пенсійна система не здатна самотійно забезпечити виконання всіх зобов’язань щодо пенсійних виплат. Для покриття нестачі залучаються кошти з Державного бюджету України. У умовах ускладнень у національній економіці через воєнні дії та зменшення бюджетних надходжень дедалі частіше використовуються ресурси міжнародних фінансових інституцій [25].

Таблиця 2.1

Структура доходів Пенсійного фонду України за 2022–2024 рр.

Показники	Рік		
	2022	2023	2024
Залишок власних коштів на початок року	-4256,6	2952382,4	4870821,3
ДОХОДИ:			
власні доходи, усього	403937328,5	463120296,2	566858977,4
Усього доходів (з урахуванням залишку) за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням, на виплату пенсій іноземним пенсіонерам, які проживають на території України, та за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності	209277910,8	495724310,4	571529798,7
кошти Державного бюджету України на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду України	209277910,8	249751585,6	248172052,0
кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття на виплату достроково призначеної пенсії, допомоги на поховання та оплату послуг за їх доставку	32682,2	26017,1	44854,1
УСЬОГО ДОХОДІВ	620423105,8	780145805,1	860672216,5
ВИДАТКИ:			
за рахунок власних доходів, усього	403449097,1	450569458,8	533666245,1
за рахунок коштів Державного бюджету України на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, з урахуванням витрат, пов'язаних з виплатою та доставкою пенсійних виплат	179409316,6	223243167,0	246754437,9
за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття на виплату достроково призначеної пенсії, допомоги на поховання та оплату послуг за їх доставку	32682,2	35963,3	33910,8
УСЬОГО ВИДАТКІВ	590098397,6	746277444,0	854479029,3
Залишок коштів на кінець року	557256,3	4670821,3	6193187,2

Примітка: побудовано автором на основі [16].

Перший рівень пенсійної системи в Україні дедалі очевидніше демонструє свою вичерпаність, головним свідченням чого є його системна залежність від дотацій з державного бюджету. Дані за 2022–2024 роки підтверджують, що солідарна система неспроможна самотійно забезпечити фінансування пенсійних виплат. Так, власні доходи Пенсійного фонду, хоча й зростають (з 403,9 млрд грн у 2022 році до 566,8 млрд грн у 2024 році), все ж залишаються недостатніми для покриття загальних видатків. Дотації з державного бюджету становили 209,3 млрд грн у 2022 році, 249,7 млрд грн у 2023 році та 248,2 млрд грн у 2024 році – тобто близько третини всіх доходів системи. Водночас видатки, що покривалися за рахунок бюджету, також суттєво зростали: від 179,4 млрд грн у 2022 році до 246,8 млрд грн у 2024 році.

Масштабна участь держави у фінансуванні солідарного рівня свідчить про його фактичну нездатність функціонувати на принципах самофінансування, що є ключовою ознакою його структурної кризи. Попри позитивні залишки коштів наприкінці року, вони формуються не за рахунок ефективності системи, а за рахунок зовнішнього бюджетного підживлення, що підтверджує: перший рівень себе вичерпав і не може забезпечити довгострокову стійкість без глибокої модернізації всієї пенсійної моделі.

Без сумніву, передумовою для успішної пенсійної реформи має стати стабільний економічний розвиток країни. Водночас у сфері пенсійного забезпечення особливо чітко проявляється складний взаємозв'язок між соціальним і економічним прогресом: пенсійні виплати можуть виступати не лише економічним навантаженням, а й важливою складовою, а іноді й значним стимулюючим фактором розвитку економіки [26].

Перспективи розвитку пенсійної системи України передусім залежать від забезпечення її платоспроможності та фінансової стабільності у довгостроковій перспективі, що може бути досягнуто через посилення страхових принципів у діючій солідарній системі, впровадження накопичувального рівня страхування та підвищення ефективності функціонування недержавного пенсійного забезпечення [27, 28].

Отже, солідарна пенсійна система України залишається основним рівнем пенсійного забезпечення громадян, який забезпечує реалізацію принципу міжпоколіннєвої солідарності та соціального захисту населення. Водночас вона перебуває під значним фінансовим навантаженням через демографічні зміни, старіння населення, скорочення чисельності працюючих, високий рівень тіньової зайнятості та трудову міграцію. Ці фактори призводять до дефіциту Пенсійного фонду та потребують додаткового фінансування з державного бюджету та міжнародних джерел.

Для підвищення стабільності та ефективності солідарної системи необхідно посилити боротьбу з тіньовою зайнятістю, розвивати економіку та ринок праці, а також інтегрувати накопичувальні та недержавні елементи пенсійного забезпечення. Лише комплексний підхід дозволить забезпечити довгострокову платоспроможність системи та підвищити рівень соціальної захищеності пенсіонерів.

2.2. Особливості функціонування системи обов'язкового накопичувального пенсійного страхування (другий рівень) та недержавного пенсійного забезпечення (третій рівень)

Накопичувальний рівень передбачає, що кожен застрахований працівник перераховує внески на свій персональний пенсійний рахунок, відкритий у спеціальному державному фонді (планується створення окремого Накопичувального фонду або надання таких повноважень Пенсійному фонду України). Зібрані кошти інвестуються для отримання додаткового доходу та в подальшому використовуються як джерело пенсійних виплат. Таким чином, особа формує власний пенсійний капітал, що одночасно зменшує навантаження на солідарну систему. В Україні впровадження обов'язкової накопичувальної складової неодноразово переносилося, хоча її запровадження є необхідним кроком для довгострокової фінансової стійкості пенсійного забезпечення [29].

Проект Закону України «Про загальнообов’язкове накопичувальне пенсійне забезпечення» [30, 12] уточнює деталі функціонування накопичувального рівня. Документ передбачає створення додаткового джерела пенсійних виплат шляхом обов’язкових та добровільних внесків на індивідуальні рахунки громадян, визначає коло учасників системи та механізми управління накопиченнями.

Запровадження таких норм має на меті підвищити фінансову стійкість пенсійної системи, зменшити навантаження на солідарний рівень та створити більш прогнозовані умови для майбутніх пенсійних виплат громадян.

Солідарна пенсійна система через нестачу фінансових ресурсів не в змозі забезпечити гідні пенсійні виплати громадянам ні в умовах воєнного стану, ні в довгостроковій перспективі. Водночас накопичувальна система пенсійного забезпечення практично не впливає на рівень пенсій в Україні, оскільки реформа, започаткована у 2003 році, досі не реалізована. Зокрема, другий рівень пенсійної системи, який передбачає накопичення коштів застрахованих осіб у державному Накопичувальному фонді або недержавних пенсійних фондах із подальшим фінансуванням довічних пенсій та одноразових виплат, досі не функціонує [31].

Щодо впровадження обов’язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні, ця тема вже тривалий час перебуває у центрі наукових і політичних обговорень. Дискусії охоплюють кілька ключових аспектів: по-перше, це визначення практичних механізмів функціонування другого рівня пенсійної системи та його взаємодія із солідарною складовою. По-друге, обговорюється роль фінансових установ – державних та недержавних пенсійних фондів, страхових компаній, банків та інших організацій, які можуть забезпечити ефективне адміністрування накопичувальних рахунків і інвестування коштів [32].

Не менш важливим є питання нормативно-правового забезпечення: необхідно чітко прописати правила накопичення, обліку, перерахування та

контролю пенсійних внесків, визначити права та обов'язки учасників системи, а також встановити механізми нагляду з боку державних органів.

В українських умовах проблемою є відсутність ефективних механізмів для інвестування пенсійних коштів. У світовій практиці основним інструментом для цього є фондові біржі. Вітчизняний фондовий ринок, який навіть до війни не демонстрував високої ефективності, наразі залишається слабо розвиненим. Облігації внутрішньої державної позики України, що розміщуються на внутрішньому ринку, вважаються успішними лише у випадку, якщо їх дохідність перекидає рівень інфляції. Так, у 2022 році їх дохідність коливалася від 8,5 до 12 %, тоді як інфляція сягала 26 %. Це свідчить, що недостатність інструментів фондового ринку унеможлиблює забезпечення принципу доходності пенсійних активів, яка має перевищувати рівень інфляції [33].

Іншим важливим джерелом формування інвестиційних ресурсів є заощадження населення. Дослідники, розглядаючи інвестиційно-ощадливу поведінку домогосподарств, підкреслюють, що «участь фізичних осіб (найманих працівників) у недержавній пенсійній системі протягом тривалого часу залишатиметься переважно номінальною» [34]. Водночас роботодавці в Україні майже не стимулюють працівників через корпоративні пенсійні плани до накопичення коштів. Для розвитку інвестиційного потенціалу населення необхідна «узгоджена державна політика». Психологія споживання більшості громадян схиляє їх витратити кошти на товари тривалого користування, нерухомість або коштовності, замість того щоб вкладати у інвестиційні продукти. Як наслідок, більшість населення не користується доступними інвестиційними послугами.

На рис. 2.5. зображено елементи системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення.

Накопичувальне обов'язкове пенсійне забезпечення в умовах війни та повоєнної відбудови України слід розглядати як елемент трансформації пенсійної системи, з чітким визначенням її об'єктів, суб'єктів, завдань,

принципів і очікуваних результатів. На нашу думку, головним результатом такої трансформації має стати поєднання економічного та соціального ефектів.

Рис. 2.5. Елементи системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення

Примітка: побудовано автором на основі [35].

Запровадження другого рівня пенсійної системи передбачає обов'язкову участь у ньому майже всіх громадян працездатного віку, що спрямовано на поступове підвищення фінансової самодостатності майбутніх пенсіонерів.

Згідно з положеннями законопроекту, учасникам системи накопичувального пенсійного забезпечення пропонується формувати власні пенсійні портфелі з урахуванням установлених вимог для кожного їх типу окремо. Так, консервативний портфель може бути обраний особами будь-якого віку, тоді як збалансований або динамічний рекомендується тим учасникам, яким на момент ухвалення рішення ще не виповнилося 50 років. Тобто тип пенсійного портфеля визначається з огляду на вік застрахованої особи та її готовність приймати той чи інший рівень інвестиційного ризику [36].

Механізм зміни учасниками обраного типу пенсійного портфеля, а також переходу між авторизованими недержавними пенсійними фондами, визначатиметься нормативними актами Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Цьому державному регулятору надаються широкі повноваження щодо контролю та регламентації інвестиційної діяльності, адже саме він відповідає за забезпечення ефективності, надійності та прозорості управління пенсійними активами у межах другого рівня пенсійної системи.

Отже, запровадження загальнообов'язкового накопичувального рівня пенсійної системи в Україні має розглядатися не як технічне доповнення до чинної моделі, а як структурна трансформація механізму пенсійного забезпечення, спрямована на подолання хронічної фінансової нестабільності солідарного компонента. Його функціонування створює передумови для диверсифікації джерел доходу осіб пенсійного віку та формує довгостроковий внутрішній інвестиційний ресурс, здатний працювати на розвиток національної економіки.

Третій рівень пенсійної системи функціонує на принципах добровільної участі як громадян, так і роботодавців у формуванні персональних пенсійних заощаджень, які у майбутньому слугують доповненням до виплат, гарантованих системою загальнообов'язкового державного пенсійного

страхування. Він виконує роль додаткового інструмента соціального та фінансового захисту населення. Механізми добровільного накопичувального пенсійного забезпечення не лише створюють умови для підвищення рівня індивідуальних пенсійних доходів, але й сприяють формуванню потужних інституційних інвесторів – недержавних пенсійних фондів, чий інвестиційний капітал, за міжнародними стандартами, є вагомим джерелом розвитку національної економіки.

На рис. 2.6. відображено склад професійних учасників системи накопичувального пенсійного забезпечення в Україні.

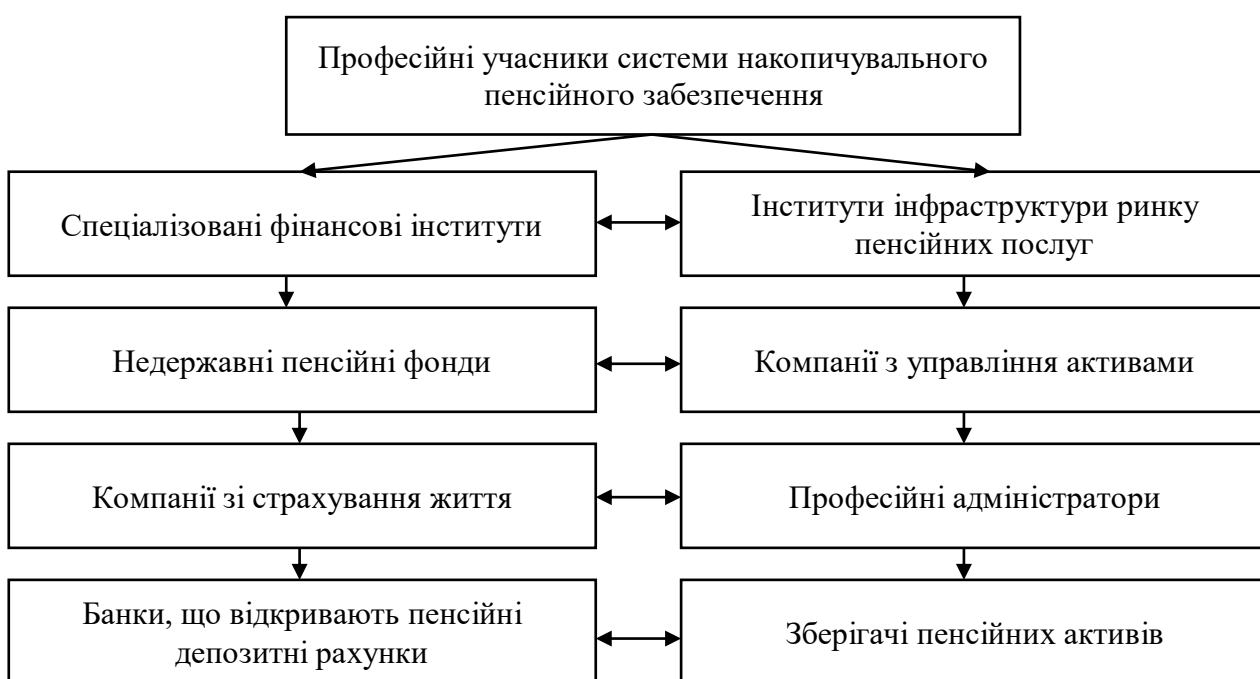

Рис. 2.6. Склад професійних учасників системи накопичувального пенсійного забезпечення в Україні

Примітка: побудовано автором на основі [37].

Страхові компанії відіграють важливу роль у сфері недержавного пенсійного забезпечення, надаючи послуги через укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризиків настання інвалідності або смерті учасника пенсійного фонду. Пенсійне страхування передбачає, що страхова установа бере на себе зобов'язання перед застрахованою особою щодо

виплати пенсій у зв'язку з досягненням нею пенсійного віку. Однією з переваг такого виду забезпечення є можливість встановлення індивідуального віку початку виплат анuitету, а також оформлення договорів страхування на дожиття, які можуть стати ефективною альтернативою традиційному пенсійному забезпеченню [38].

У табл. 2.2 відображено порівняльний аналіз недержавних пенсійних фондів та страхових компаній.

Таблиця 2.2

Порівняльний аналіз недержавних пенсійних фондів та страхових компаній

Фактор порівняння	Недержавний пенсійний фонд	Страхова компанія
Об'єкт діяльності	Недержавне пенсійне забезпечення громадян	Комерційна організація
Фінансова діяльність	За участю: - адміністратора пенсійного фонду; - компанії з управління активами пенсійного фонду; - зберігачі.	Самостійно
Мінімальний розмір статутного фонду	Компанія з управління активами-7 млн. грн. Адміністратор НПФ-2.5 млн.грн.	10 млн. ЄВРО
Валюта зобов'язань	Грошова одиниця України (гривня)	Національна або вільноконвертована валюта
Інвестиційний дохід	Не гарантується. Договір може передбачати мінімальну дохідність на рівні офіційного індексу інфляції	Гарантовано від 4%
Можливість додаткового страхування	Не більше 1 % від суми пенсійного внеску – страхування на випадок інвалідності та смерті (укладається додатковий контракт)	Не обмежена
Мінімальні внески	10% від мінімальної заробітної плати	Не обмежені
Виплата пенсій	- через адміністратора НПФ – для пенсій на визначений термін -через компанії зі страхування життя – для довічних пенсій	Самостійно

Примітка: побудовано автором на основі [40].

Проведемо аналіз обсягів пенсійних внесків та пенсійних виплат у НПФ у 2021–2025 рр. (табл. 2.3).

Дані таблиці свідчать про поступове зростання обсягів пенсійних внесків і пенсійних виплат у системі недержавного пенсійного забезпечення України, що відображає підвищення зацікавленості населення та бізнесу у використанні інструментів довгострокового накопичення.

Таблиця 2.3

Обсяги пенсійних внесків та пенсійних виплат у НПФ

Показники	Станом на 30.06.2021	Станом на 30.06.2022	Станом на 30.06.2023	Станом на 30.06.2025	Станом на 30.06.2023
Пенсійні внески, всього, <i>млн. грн</i>	2618,3	2819,0	2923,8	3184,2	3479,7
у тому числі від:					
– фізичних осіб	437,7	519,2	555,5	691,3	876,7
– юридичних осіб	2270,7	2299,6	2355,5	2480,0	2590,0
– фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4
Пенсійні виплати, <i>млн. грн</i>	1287,2	1461,1	1558,0	1775,0	1977,6
– одноразові	711,1	757,4	782,5	835,9	877,7
– на визначений строк	576,1	703,7	775,5	939,1	1099,9
Співвідношення пенсійних виплат та пенсійних внесків, %	49,16	51,83	53,29	55,74	56,83

Примітка: побудовано автором на основі [41].

Загальна динаміка показників характеризується позитивними тенденціями: зростають як обсяги внесків, так і виплат; зростає участь фізичних осіб; збільшується частка довгострокових пенсійних виплат; підвищується ефективність функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення. Разом із тим, низька частка участі фізичних осіб-підприємців і переважання корпоративного фінансування залишаються викликами для розвитку третього рівня пенсійної системи України, що потребує подальшого стимулювання державної підтримки та підвищення фінансової грамотності населення.

У додатку А представлено динаміку кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників за 2023–2025 рр.

Протягом періоду спостерігається незначне зростання показників. Кількість вкладників-фізичних осіб збільшилася з 86,9 тис. у 2023 році до 90,5 тис. у 2025 році, що свідчить про підвищення зацікавленості населення у недержавному пенсійному забезпеченні. Вкладники-юридичні особи та фізичні особи-підприємці залишаються на рівні 1,9–2,0 тис. осіб без суттєвих змін.

Кількість пенсійних контрактів із фізичними особами зростає з 89,5 тис. до 93,3 тис., тоді як з юридичними особами та підприємцями – залишилася стабільною (6,7–6,8 тис.).

Отже, спостерігається поступове розширення участі фізичних осіб у системі недержавного пенсійного забезпечення при одночасній стабільності корпоративного сектору.

У додатку Б відображено динаміку кількості укладених пенсійних контрактів, вкладників та учасників системи недержавного пенсійного забезпечення протягом 2021–2025 рр. Дані таблиці свідчать про поступове зростання основних показників діяльності системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні протягом 2021–2025 років.

Кількість укладених пенсійних контрактів збільшилася з 95,5 тис. у 2021 році до 100,0 тис. у 2025 році, що вказує на розширення участі громадян у системі НПФ. Аналогічна тенденція спостерігається щодо кількості вкладників, яка зросла з 86,3 тис. до 92,4 тис. Найбільшу частку серед них стабільно становлять фізичні особи, тоді як кількість юридичних осіб залишається майже незмінною або демонструє незначне скорочення.

Кількість учасників недержавних пенсійних фондів протягом аналізованого періоду залишається відносно стабільною – близько 886–891 тис. осіб, що свідчить про певну насиченість ринку та обмеженість притоку нових учасників. Водночас частка учасників НПФ у загальній кількості населення зросла з 2,1 % до 2,7 %, що є позитивним сигналом щодо поступового поширення недержавного пенсійного страхування.

Разом із тим, частка учасників у складі зайнятого населення зберігається на рівні близько 7–10 %, що свідчить про недостатнє охоплення ринку праці системою НПФ.

Отже, система недержавного пенсійного забезпечення поступово розвивається, демонструючи стабільне зростання кількості контрактів і вкладників, однак її потенціал залишається частково нереалізованим через обмежену участь юридичних осіб і невисокий рівень охоплення зайнятого населення.

У додатку В відображено структуру інвестованих пенсійних активів станом на 30.06.2025 р., млн. грн.

Найбільшу частку в структурі займають державні цінні папери – 3024,5 млн грн або 48,9 %. На другому місці перебувають грошові кошти, розміщені на депозитних рахунках у банках – 2652,6 млн грн (42,9 %). Разом ці два напрями формують понад 90 % усіх інвестиційних активів, що свідчить про орієнтацію недержавних пенсійних фондів на надійні та низькоризикові інструменти.

Інші активи мають незначну частку: облігації підприємств – 4,9 %, акції – 1,0 %, банківські метали – 0,7 %, дебіторська заборгованість – 0,6 %, об'єкти нерухомості – 0,5 %, облігації внутрішніх місцевих позик – 0,3 %, інші інвестиції – 0,2 %.

Структура інвестованих пенсійних активів характеризується високою концентрацією у державних і банківських інструментах, що забезпечує стабільність, але обмежує рівень дохідності пенсійних накопичень.

Серед пріоритетів покращення функціонування третього рівня пенсійної системи важливу роль відіграє подальший розвиток недержавних пенсійних фондів. На нашу думку, підвищення їхньої надійності є одним із найактуальніших завдань у цьому процесі. Практика функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні демонструє, що для досягнення сталого розвитку цієї сфери ще необхідно подолати чимало викликів. Серед них особливо вирізняється демографічний дисбаланс, зумовлений стрімким старінням населення, що, за прогнозами, лише поглиблюватиметься в найближчі роки [42].

Запровадження обов'язкової накопичувальної складової пенсійної системи дозволить вирішити низку завдань, серед яких:

- підвищення мотивації як громадян, так і роботодавців до сплати пенсійних внесків;
- зменшення податкового навантаження на роботодавців завдяки спрямуванню частини обов'язкових внесків до Накопичувального фонду, що формуються безпосередньо із заробітної плати працівника;

- забезпечення можливості успадкування коштів, що накопичені на персональному пенсійному рахунку застрахованої особи;
- формування нового джерела довгострокових інвестицій, здатного стимулювати розвиток національної економіки та посилювати динаміку фондового ринку через спрямування пенсійних накопичень в економічні проекти;
- зменшення ризику отримання низького розміру пенсій шляхом більш рівномірного розподілу виплат між солідарним і накопичувальним рівнями;
- підвищення ефективності управління пенсійними активами за рахунок залучення недержавних компаній до їх адміністрування [43].

Учасники третього рівня пенсійної системи в Україні фактично формують альтернативний центр довгострокового інвестування, який має значний потенціал впливу на розвиток національної економіки. У світовій практиці недержавні пенсійні фонди є одними з найбільших інституційних інвесторів, які володіють великими пакетами акцій провідних корпорацій та стабільними портфелями державних облігацій. Наприклад, у країнах ОЕСР середній обсяг активів недержавних пенсійних фондів перевищує 60–80 % ВВП, а в окремих державах (Нідерланди, Данія) – навіть понад 150 %. В Україні ж частка таких активів у структурі економіки залишається порівняно низькою, що свідчить про недовикористаний інвестиційний потенціал системи.

Отже, третій рівень пенсійного забезпечення в Україні ґрунтується на добровільній участі громадян і роботодавців та спрямований на формування додаткових накопичень до державної пенсії. Він забезпечує персоналізовані пенсійні виплати, сприяє накопиченню інвестиційних ресурсів для економіки та розвитку недержавних пенсійних фондів, водночас стимулюючи соціальну відповідальність бізнесу та підвищуючи фінансову стабільність майбутніх пенсіонерів. Успішна реалізація третього рівня потребує надійного інституційного та правового забезпечення, ефективного управління активами та залучення громадян до системи.

2.3. Аналіз діяльності страхової компанії у сфері недержавного пенсійного страхування

Страхові компанії відіграють важливу роль у системі недержавного пенсійного страхування, оскільки вони забезпечують акумулювання, збереження та інвестування пенсійних внесків учасників на договірних засадах. Як інституційні інвестори, страхові компанії спрямовують залучені кошти у низькоризикові та диверсифіковані фінансові інструменти, що дає змогу формувати стабільний дохід у довгостроковій перспективі та гарантувати виконання зобов'язань перед застрахованими особами. У межах недержавного пенсійного забезпечення вони пропонують індивідуальні пенсійні програми, визначають умови накопичення та виплати пенсій, поєднуючи елементи страхового захисту з інвестиційною складовою. Завдяки цьому страхові компанії підвищують стійкість та конкурентність недержавного пенсійного сектору, сприяють розвитку фінансового ринку та створюють умови для розширення можливостей громадян щодо формування власних пенсійних резервів.

Приватне акціонерне товариство «*****» створене з метою провадження підприємницької діяльності для отримання прибутку шляхом надання страхових послуг у сфері страхування життя. Компанія здійснює відшкодування збитків у разі настання страхових випадків за рахунок грошових фондів, сформованих за рахунок страхових платежів (внесків, премій), що надходять від страхувальників. Крім того, товариство здійснює фінансову діяльність у межах, передбачених чинним законодавством України та Статутом.

Проведемо аналіз основних показників господарської діяльності «*****» в 2022-2024 роках (табл. 2.4).

У період 2022–2024 років «*****» демонструє змішані результати фінансово-економічної діяльності. Спостерігається позитивна динаміка зростання власного капіталу: у 2023 році він зріс на 76,39%, а в 2024 році – ще на 28,39%, що свідчить про посилення фінансової стабільності компанії.

Таблиця 2.4

Основні техніко-економічні показники діяльності «*****»

Найменування показника	Роки			Абсолютне відхилення		Відносне відхилення, %	
	2022	2023	2024	2023-2022	2024-2023	2023/2022	2024/2023
Власний капітал, тис. грн.	225438	397658	510556	172220	112898	76,39	28,39
Чисті зароблені страхові премії, тис. грн.	476911	263181	254265	-213730	-8916	-44,82	-3,39
Валовий прибуток, тис. грн.	375679	244475	201074	-131204	-43401	-34,92	-17,75
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	-211434	131218	80241	342652	-50977	-162,06	-38,85
Середньооблікова чисельність працівників, осіб	162	170	110	8	-60	4,94	-35,29
Фонд оплати праці, тис. грн.	37670	37927	17376	257	-20551	0,68	-54,19
Середньорічна вартість оборотних коштів, тис. грн.	9345	9609	8189	264	-1420	2,83	-14,78
Продуктивність праці, тис. грн. /особу	2943,9	1548,1	2311,5	-1395,8	763,4	-47,41	49,31
Рентабельність капіталу, %	-22,6	13,7	9,8	36,3	-3,9	-160,62	-28,47
Рентабельність власного капіталу, %	-0,92	0,42	0,18	1,34	-0,24	-145,65	-57,14
Дебіторська заборгованість, тис. грн	8729	1404	767	-7325	-637	-83,92	-45,37
Кредиторська заборгованість, тис. грн	2518	2599	3566	81	967	3,22	37,21

Примітка: складено автором.

Водночас чисті зароблені страхові премії суттєво зменшилися – на 44,82% у 2023 році та на 3,39% у 2024 році, що може бути наслідком зниження попиту на страхові послуги або втрати клієнтів. Також скоротився валовий прибуток: на 34,92% у 2023 році та на 17,75% у 2024 році, що свідчить про зниження прибутковості діяльності.

Водночас компанія вийшла зі збитків: у 2023 році чистий прибуток становив 131218 тис. грн порівняно зі збитком у -211434 тис. грн у 2022 році.

Проте у 2024 році прибуток зменшився на 38,85%, що може бути пов'язано зі скороченням обсягів діяльності.

Середньооблікова чисельність працівників зменшилася на 35,29% у 2024 році, що, разом зі скороченням фонду оплати праці на 54,19%, свідчить про оптимізацію кадрової політики. Зниження середньорічної вартості оборотних коштів у 2024 році на 14,78% підтверджує тенденцію до зменшення масштабів операційної діяльності. Продуктивність праці після падіння у 2023 році на 47,41% зросла у 2024 році на 49,31%, що може свідчити про ефективніше використання персоналу після його скорочення.

Рентабельність капіталу та власного капіталу покращилася у 2023 році, але знизилась у 2024 році, що свідчить про нестабільну прибутковість. Дебіторська заборгованість зменшувалася впродовж двох років, що позитивно характеризує політику щодо розрахунків з клієнтами, тоді як кредиторська заборгованість зросла, особливо у 2024 році (на 37,21%), що може свідчити про накопичення зобов'язань перед контрагентами.

«*****» пропонує програми накопичувального пенсійного страхування, які поєднують інвестиційний дохід із захистом життя. Ці програми спрямовані на формування додаткового пенсійного капіталу для клієнтів.

Пенсійні контракти компанії передбачають:

- накопичення коштів: клієнти здійснюють регулярні внески, які інвестуються в надійні фінансові інструменти, забезпечуючи зростання капіталу;
- гнучкі умови: можливість вибору терміну накопичення, розміру внесків та періодичності виплат;
- виплати у формі анuitету: після завершення терміну накопичення клієнт може обрати між одноразовою виплатою або регулярними виплатами (анuitетом) протягом визначеного періоду або довічно;
- додаткові опції: можливість включення опцій захисту капіталу та переходу виплат до іншої особи у разі смерті застрахованого.

Пенсійні контракти «*****» є альтернативою недержавним пенсійним фондам (НПФ) та банківським депозитам. На відміну від НПФ, страхові компанії дозволяють клієнтам отримати накопичення раніше пенсійного віку. Крім того, пенсійні контракти пропонують додатковий захист у випадку втрати працездатності або смерті застрахованого.

Розглянемо основні фінансові показники діяльності «*****» у сфері страхування життя.

У 1 півріччі 2024 року «*****» зібрала 203,5 млн грн страхових премій, що становить зростання на 18,4% порівняно з аналогічним періодом 2023 року. Цей показник є ключовим маркером довіри споживачів до компанії, ефективності її маркетингової стратегії та стабільності продажів страхових продуктів.

Протягом звітного періоду було укладено 37 036 нових договорів страхування життя. Цей показник свідчить про активну комерційну діяльність компанії, націлену на залучення нових клієнтів. Середній розмір премії на один договір становить близько 5,5 тис. грн, що відповідає середньоринковим значенням для накопичувального страхування життя.

Загальна кількість застрахованих осіб станом на середину 2024 року склала 163 458 осіб. За півроку компанія залучила 34 725 нових клієнтів. Це свідчить про активну експансію на ринку та зростання довіри серед населення.

За цей період компанія здійснила виплат на суму 54,6 млн грн, що включає: 17,1 млн грн викупних сум (передчасне розірвання договору за бажанням клієнта); інші виплати за страховими подіями (настання смерті, закінчення строку договору, дожиття до певного віку тощо).

Коефіцієнт виплат (Claims Ratio) становить приблизно 26,8% (54,6 млн грн / 203,5 млн грн), що вказує на: достатній рівень виплат, щоб задовольнити потреби клієнтів, при цьому – фінансову стійкість компанії, адже лєвова частка премій залишається в резервному фонді для майбутніх виплат.

«*****» формує довгострокові страхові резерви для забезпечення зобов'язань перед клієнтами. У звітному періоді компанія мала понад 1,5 млрд грн страхових резервів.

Страхові резерви компанія інвестує в надійні інструменти: державні облігації, банківські депозити в стабільних установах, що дозволяє зберігати та примножувати капітал.

Компанія гарантує клієнтам накопичення не нижче гарантованого рівня прибутковості, а також розподіляє додатковий інвестиційний дохід, залежно від ринкових умов.

Фінансові показники «*****» свідчать про стабільну динаміку розвитку, зростання обсягу нових договорів, високий рівень залучення клієнтів та раціональне управління резервами. Це дозволяє компанії забезпечити стійкість у виконанні зобов'язань та зберігати лідерські позиції на ринку страхування життя в Україні.

Функціонування «*****» у контексті недержавного пенсійного страхування має стратегічне значення для розвитку всієї системи довгострокових накопичень в Україні. Компанія виконує роль важливого інституційного учасника, який забезпечує стабільний притік довгострокового капіталу та формує додатковий фінансовий ресурс для пенсійного забезпечення громадян. На відміну від класичних недержавних пенсійних фондів, страхові програми компанії поєднують накопичувальну та захисну функції, що підвищує їхню соціальну цінність і робить їх доступними для ширшого кола споживачів.

Завдяки масштабній клієнтській базі та стійкій здатності акумулювати кошти, «*****» формує значні страхові резерви, які працюють як довгострокові інвестиції у надійні фінансові інструменти. Це сприяє не лише виконанню зобов'язань перед застрахованими особами, але й загальному зміцненню національного фінансового ринку, оскільки довгостроковий капітал створює передумови для розвитку ринку облігацій, підвищення ліквідності та стабільності фінансової системи.

Компанія також відіграє важливу роль у підвищенні фінансової культури населення, популяризуючи ідею самостійного формування пенсійних накопичень та демонструючи переваги довгострокового планування. Наявність гнучких пенсійних продуктів дозволяє громадянам адаптувати накопичувальні програми під власні можливості й ризики, що стимулює розширення участі населення у третій ланці пенсійної системи.

Отже, діяльність «*****» є важливою складовою розвитку недержавного пенсійного страхування, оскільки компанія забезпечує довгострокову фінансову стійкість, пропонує конкурентні пенсійні рішення та формує інституційну підтримку для становлення дієвого накопичувального пенсійного рівня в Україні.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Зарубіжний досвід реформування пенсійних систем

Досвід зарубіжних країн у реформуванні пенсійних систем є важливим джерелом знань для адаптації української моделі пенсійного забезпечення до сучасних економічних та демографічних викликів. Аналіз міжнародної практики дозволяє виявити ефективні підходи до комбінування солідарного та накопичувального принципів, механізми стимулювання добровільних пенсійних заощаджень, а також способи мінімізації фінансових та демографічних ризиків. Особливо цінним є вивчення успішних кейсів країн ЄС, де пенсійні реформи поєднують соціальний захист громадян із підтримкою стабільності національної економіки.

Особливості пенсійних систем провідних країн світу відображено у додатку Д [44], однак у межах даного дослідження доцільно зосередитися на аналізі досвіду країн Центрально-Східної Європи – Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини. Такий вибір зумовлений схожістю їх соціально-економічного шляху розвитку з Україною, спільними стартовими умовами трансформації економіки після переходу від командно-адміністративної моделі до ринкової, а також подібними викликами у сфері демографічної структури населення, рівня зайнятості та тиску на солідарну систему. Крім того, ці держави вже пройшли складний етап модернізації пенсійного забезпечення та сформували ефективні механізми функціонування накопичувальних рівнів, що робить їх практичний досвід особливо релевантним для адаптації в українських умовах.

Більшість країн Центрально-Східної Європи стикнулися з подібними проблемами: старіння населення, дефіцит державних пенсійних фондів, високий рівень трудової міграції та потреба у диверсифікації джерел

фінансування пенсій. Для вирішення цих проблем у цих країнах було запроваджено багаторівневі пенсійні системи, які поєднують солідарний та накопичувальний принципи, а також активне залучення недержавних фінансових інститутів.

Польська пенсійна система складається з трьох рівнів: державного солідарного, обов'язкового накопичувального та добровільного. Другий рівень, обов'язковий накопичувальний, був запроваджений у 1999 році, але з 2014 року участь у ньому стала добровільною через необхідність зменшення фіскального навантаження на державний бюджет. Державна пенсія в Польщі нараховується на основі страхового стажу та середнього заробітку, тоді як накопичувальний рівень дозволяє громадянам самостійно акумулювати кошти та отримувати додаткові виплати після виходу на пенсію. Станом на 2023 рік середній розмір пенсії становив близько 2 000 злотих (приблизно 450 євро). Особливістю польської системи є запровадження додаткової «14-ї пенсії», що спрямована на підвищення соціального захисту пенсіонерів [45].

Завдяки багаторівневому підходу Польща змогла збільшити загальний коефіцієнт заміщення (відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати) до 42 %, що дозволяє частково компенсувати демографічне навантаження на систему.

Чеська пенсійна система також має три рівні: державна пенсія, обов'язкові накопичувальні внески та добровільні пенсійні заощадження. Держава гарантує мінімальний розмір пенсії для всіх застрахованих осіб, водночас стимулюючи добровільні накопичення через податкові пільги та державні доплати. Станом на 2023 рік середній розмір пенсії становив близько 15 000 чеських крон (приблизно 600 євро). Важливою реформою стало введення DPS (*Dobrovolný penzijní systém*) у 2013 році, у якому автоматично зареєстровано понад 2 мільйони учасників станом на 2025 рік. Чехія також активно застосовує механізми інвестування пенсійних активів через недержавні пенсійні фонди, що дозволяє стимулювати розвиток внутрішнього фінансового ринку [46].

Пенсійна система Угорщини поєднує державне пенсійне забезпечення з добровільними накопичувальними схемами. Основним принципом є гарантування мінімального рівня пенсій для всіх громадян, тоді як додаткові пенсійні виплати формуються через добровільні внески фізичних осіб та роботодавців. У 2025 році уряд запровадив виплату «14-ї пенсії» для всіх пенсіонерів, що коштуватиме близько 1,6 мільярда доларів США, і має на меті підвищення соціального захисту та стимулювання внутрішнього попиту. Досвід Угорщини показує, що одночасне поєднання солідарної та добровільної накопичувальної системи може забезпечити соціальну стабільність, але вимагає значного фіскального контролю та чіткої нормативно-правової бази [47].

Словаччина реалізувала пенсійну реформу з акцентом на обов'язкові накопичувальні внески та автоматичний запис працівників у пенсійні фонди. Середній розмір пенсії станом на 2023 рік складав близько 500 євро. Важливим елементом словацької системи є поступове збільшення обов'язкових внесків до накопичувальних фондів, що сприяє формуванню стабільного фінансового підґрунтя для пенсійних виплат у майбутньому. Словаччина також активно залучає недержавні пенсійні фонди як інституційних інвесторів, що дозволяє ефективніше використовувати кошти для розвитку економіки [48].

Реформування пенсійних систем у країнах Центрально-Східної Європи здійснювалося поетапно, із врахуванням як економічних циклів, так і соціальної чутливості населення до змін. У багатьох державах важливим механізмом підвищення довіри до нових моделей накопичення коштів стала прозорість діяльності пенсійних фондів та інституційний контроль з боку держави та незалежних регуляторів. Саме довіра населення до фінансових інститутів виявилася визначальним фактором успіху реформ, оскільки без активної участі громадян навіть найдосконаліша пенсійна архітектура не може забезпечити належний рівень соціальних гарантій у довгостроковій перспективі.

Ще однією важливою особливістю зарубіжних реформ стало активне використання стимулюючих інструментів – податкових пільг, державних

доплат, компенсацій для молоді та регресивних моделей оподаткування внесків для осіб з низькими доходами. Це дозволило створити не лише фінансову, але й психологічну мотивацію до участі в накопичувальній системі, перетворюючи пенсійні внески з «обов'язку» на елемент персональної фінансової стратегії. У низці країн (зокрема Польщі та Словаччині) накопичувальні пенсійні рахунки також стали інструментом довгострокового інвестування, що сприяє розвитку внутрішнього ринку капіталу та забезпечує додаткові джерела зростання економіки.

Цікавим є і те, що більшість реформованих систем вимагають автоматичного або напівавтоматичного залучення працівників до накопичувальних програм, залишаючи можливість відмовитися від участі, але за спеціальною заявою. Такий механізм, відомий як «автоматичне приєднання з правом виходу» (auto-enrolment), має високий рівень ефективності: в Чехії та Словаччині рівень охоплення працівників накопичувальними системами перевищує 70 %, тоді як у країнах, де застосовується виключно добровільна участь без автоматичного приєднання, цей показник рідко перевищує 25–30 %. Застосування auto-enrolment дає можливість суттєво збільшити майбутні пенсійні активи населення без додаткового адміністративного тиску чи обов'язковості у класичному розумінні.

Реформування пенсійних систем у країнах Центрально-Східної Європи демонструє, що успішний перехід до стійкої та багаторівневої моделі забезпечення можливий лише за умови поєднання структурних та поведінкових реформ. Стимулювання довіри, автоматизація участі громадян, залучення приватного капіталу та створення ефективних механізмів регулювання і контролю – це комплекс заходів, який має стати орієнтиром для подальшої трансформації української пенсійної системи.

Зарубіжний досвід демонструє, що багаторівневі системи пенсійного забезпечення ефективно розподіляють навантаження між державою та громадянами, одночасно підвищуючи стійкість системи до демографічних і економічних ризиків. Важливими моментами для України є:

- 1) необхідність поєднання солідарного та накопичувального принципів для забезпечення стабільності пенсійних виплат;
- 2) важливість розвитку недержавних пенсійних фондів як інституційних інвесторів для формування довгострокового внутрішнього інвестиційного ресурсу;
- 3) значення автоматичного запису працівників у накопичувальні системи та стимулювання добровільних внесків через податкові пільги та соціальні бонуси;
- 4) потреба у чіткому законодавчому та регуляторному полі для забезпечення захисту пенсійних активів та управління інвестиційними ризиками [49].

Аналіз досвіду Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини свідчить, що багаторівнева модель пенсійного забезпечення є найбільш ефективною в умовах демографічних та економічних викликів. Для України важливими аспектами реформування пенсійної системи повинні стати запровадження обов'язкових накопичувальних рівнів, розвиток недержавних пенсійних фондів, створення ефективного механізму інвестування пенсійних активів та підвищення соціальної відповідальності роботодавців і громадян.

3.2. Перспективи розвитку інвестиційного потенціалу третього рівня пенсійної системи

Аналіз зарубіжного досвіду пенсійних реформ переконливо демонструє, що трирівнева модель забезпечення є найбільш дієвою відповіддю на сучасні демографічні виклики та зростаюче навантаження на солідарні системи. Усі досліджені країни показують, що поєднання обов'язкового солідарного рівня з накопичувальними механізмами другого та третього рівнів дозволяє збалансувати пенсійну систему, зменшити залежність від державного бюджету та сформувати стабільний обсяг довгострокового інвестиційного капіталу.

В українських умовах важливим залишається впровадження другого рівня, оскільки його відсутність порушує логіку функціонування трирівневої моделі та звужує можливості диверсифікації джерел майбутніх пенсій. Водночас наші пропозиції зосереджені насамперед на розвитку третього рівня, оскільки саме він уже функціонує, має реальний потенціал для нарощування інвестиційних ресурсів та здатний забезпечити громадянам додаткові можливості для формування власних пенсійних накопичень. Урахування зарубіжного досвіду свідчить, що саме посилення добровільного накопичувального компонента може стати найбільш швидким і реалістичним напрямом підвищення стійкості пенсійної системи України на сучасному етапі.

Стан розвитку третього рівня пенсійної системи в Україні залишається вкрай обмеженим, насамперед через недостатні можливості для інвестування та низький рівень довіри населення до фінансових інститутів. Недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та банки мають потенціал для ефективного управління довгостроковими заощадженнями громадян, однак їх інвестиційна активність стримується низкою факторів. Серед основних проблем – відсутність розвинутого фондового ринку, обмежена кількість надійних фінансових інструментів, нестабільність макроекономічного середовища та слабка законодавча база щодо захисту пенсійних активів.

Попри це, розвиток третього рівня пенсійної системи має суттєві перспективи. Його активізація може стати дієвим інструментом мобілізації внутрішніх інвестиційних ресурсів, сприяти розвитку національного фондового ринку та диверсифікації джерел фінансування економіки. Для цього необхідним є удосконалення нормативно-правового регулювання, посилення контролю за діяльністю недержавних пенсійних фондів, створення системи гарантування збереження пенсійних накопичень, а також запровадження податкових стимулів для учасників програми.

Сучасні виклики, зумовлені повномасштабною війною та необхідністю зміцнення обороноздатності держави, актуалізують питання пошуку нових джерел фінансування військово-промислового комплексу (ВПК). У цьому

контексті особливої уваги заслуговує можливість використання коштів третього рівня пенсійної системи – добровільного накопичувального пенсійного забезпечення – як потенційного джерела довгострокових інвестицій у національний оборонний сектор.

У сучасних умовах пряме інвестування у військово-промисловий комплекс (ВПК) залишається обмеженим або недоступним для недержавних пенсійних фондів, через законодавчі, етичні та репутаційні фактори. Водночас існують непрямі шляхи інвестування, які дозволяють опосередковано підтримувати оборонний сектор без порушення чинних норм.

По-перше, інвестування в облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) воєнних випусків є одним із найбільш поширених механізмів. Кошти, залучені через такі облігації, спрямовуються до державного бюджету, де уряд має право використовувати їх, зокрема, на фінансування оборонних програм, закупівлю військової техніки та підтримку Збройних Сил України. Таким чином, інвестор не здійснює прямих вкладень у виробництво озброєння, але фактично сприяє обороноздатності держави. Для прикладу недержавний пенсійний фонд «ОТП Пенсія» на початок березня 2023 року мав в своєму портфелі – 49,4% ОВДП [49].

По-друге, опосередковане інвестування може відбуватися через придбання акцій або облігацій диверсифікованих холдингів, до складу яких входять підприємства оборонної промисловості. Проте такі інвестиційні можливості в Україні наразі є обмеженими, оскільки більшість оборонних підприємств належать державі та не представлені на відкритому фондовому ринку.

На рис. 3.1 відображено темпи зростання цивільних та військових галузей.

В умовах поступового формування накопичувальної системи в Україні, інвестиційна складова недержавних пенсійних фондів (НПФ) може стати важливим чинником підтримки стратегічно важливих галузей, зокрема ВПК, із

забезпеченням при цьому помірному ризику та стабільного доходу для вкладників.

Рис. 3.1. Темпи зростання цивільних та військових галузей

Примітка. Побудовано автором на основі [52].

Промислове пожвавлення, спричинене воєнними умовами, сконцентроване переважно в кількох стратегічних галузях. Найдинамічнішим напрямом залишається виробництво озброєння та боєприпасів, яке після тривалої стагнації демонструє стрімке відновлення. За дев'ять місяців 2025 року обсяги випуску продукції у цьому секторі зросли приблизно у 1,5 раза порівняно з відповідним періодом 2024 року, досягнувши близько 60 млрд грн.

Індекси тих видів промисловості, які відповідають за ВПК, а саме виробництво зброї та боєприпасів і виробництво військових транспортних засобів, демонструють змішану, але переважно позитивну динаміку. За результатами червня 2025 року виробництво зброї та боєприпасів зросло більш ніж на 5,8% порівняно з березнем того ж року (після стагнації в першому кварталі). Водночас виробництво військового транспорту скоротилося на 8,8%, проте це зниження відбулося після значного підйому у першому кварталі, коли зростання становило 10,1% відносно четвертого кварталу 2024 року [50].

Якщо порівнювати квартальні показники до відповідних періодів минулого року, то другий квартал 2025 року загалом демонструє стійке зростання оборонної промисловості. Виробництво зброї та боєприпасів збільшилося на 23,9% порівняно з аналогічним кварталом 2024 року (проти 36,5% зростання у першому кварталі 2025 року). Виробництво військових транспортних засобів після динамічного розвитку протягом 2024 року (+9,3%) і зростання у першому кварталі 2025 року (+17,3%) також показало двозначний приріст у другому кварталі (+10,1%).

Частка ВПК у структурі промисловості та у ВВП України помітно збільшилася за перший квартал 2025 року, продовжуючи позитивну тенденцію 2024 року (рис. 3.1). Хоча за цей період зафіксовано певне скорочення частки переробної промисловості у ВВП, це явище може мати короткостроковий характер, адже економіка поступово перебудовується під потреби оборони.

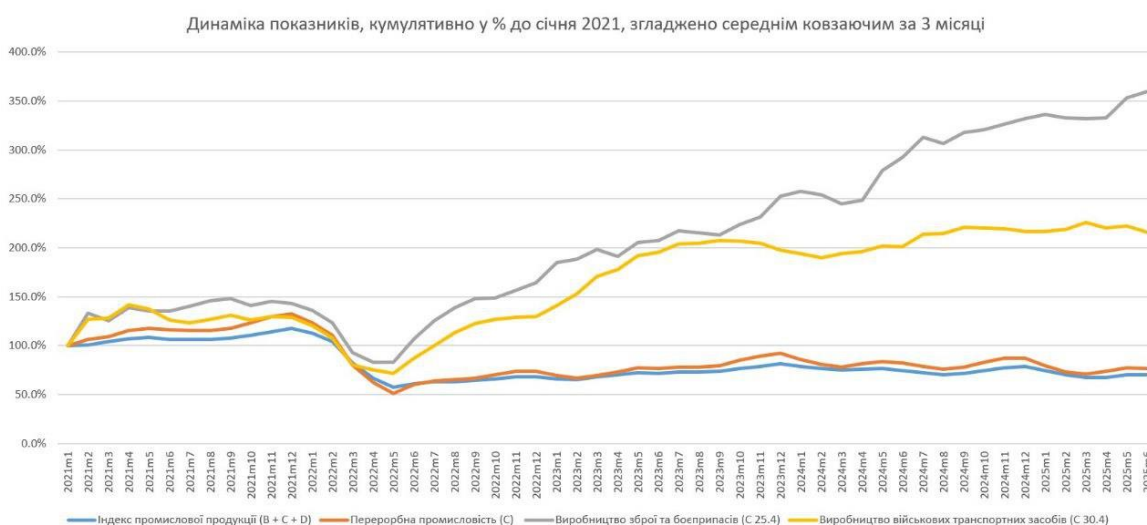

Рис. 3.2. Динаміка розвитку промисловості та ВПК: дані за 1 квартал 2025 р.

Примітка: побудовано автором на основі [51].

У табл. 3.1 представлено SWOT-аналіз потенціалу інвестування пенсійних коштів у ВПК.

Результати SWOT-аналізу показують, що інвестування пенсійних накопичень у ВПК України має об'єктивно високий потенціал зростання

завдяки стійкому попиту, стратегічній важливості сектора та можливості довгострокової капіталізації. Водночас успішність такої моделі значною мірою залежить від інституційної довіри, ефективності державного регулювання, а також здатності ринку забезпечити прозорість та прогнозованість інвестиційних потоків. За належної державної підтримки, модернізації фондового ринку та впровадження захисних механізмів для інвесторів, цей напрям може стати як джерелом підвищення дохідності третього рівня пенсійного забезпечення, так і чинником прискорення оборонно-промислового розвитку країни.

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз потенціалу інвестування пенсійних коштів у ВПК

Сильні сторони (S): - висока державна підтримка ВПК як стратегічної галузі; - потенційно стабільний попит на продукцію оборонного сектору; - можливість довгострокового прибутку для пенсійних фондів; - формування іміджу соціально відповідального інвестування.	Слабкі сторони (W): - високий рівень ризиків, пов'язаний із військовими діями; - недостатня прозорість окремих підприємств оборонного сектору; - обмежений досвід інвестування НПФ у військову галузь; - ймовірність регуляторних обмежень щодо розміщення пенсійних активів.
Можливості (O): - диверсифікація інвестиційного портфеля НПФ; - підвищення національної безпеки через внутрішні інвестиції; - формування стійкого внутрішнього ринку капіталу;	Загрози (T): - макроекономічна нестабільність, інфляційний тиск; - зниження довіри населення у разі невдалих інвестицій; - можливість політичних рішень, що обмежать такі інвестиції.

Примітка: побудовано автором.

У межах базового сценарію припустимо, що 5–7% активів недержавних пенсійних фондів можуть бути спрямовані у військово-промисловий комплекс. За оцінками Нацкомфінпослуг, сукупні активи НПФ в Україні становлять близько 10 млрд грн (за даними 2025 року). Таким чином, орієнтовний обсяг потенційних інвестицій у ВПК може коливатися від 500 до 700 млн грн.

Очікувана річна дохідність таких вкладень, з урахуванням специфіки оборонного сектору, може становити 9–11%, що перевищує середню дохідність традиційних інструментів НПФ (облігацій, депозитів), яка наразі становить близько 7%.

Якщо врахувати прогнозоване зростання виробництва зброї та військових транспортних засобів у 2026–2027 роках на рівні 8–10% щорічно, то навіть при консервативній стратегії реінвестування очікуваний обсяг приросту пенсійних активів може сягнути 1,1–1,2 млрд грн за три роки. Це не лише підвищить дохідність пенсійних фондів, а й створить потужне джерело для інноваційного розвитку оборонної промисловості.

Інвестування коштів третього рівня у ВПК сприятиме не лише фінансовій стабільності пенсійної системи, а й формуванню економічного мультиплікатора. Кожна гривня, вкладена у виробництво зброї, здатна генерувати до 1,6–1,8 грн доданої вартості в суміжних галузях (металургії, машинобудуванні, логістиці). Окрім того, залучення пенсійних коштів створює ефект «внутрішнього кредитора», що зменшує залежність від зовнішніх позик і валютних коливань.

Отже, використання активів третього рівня пенсійної системи як джерела інвестицій у військово-промисловий комплекс є стратегічно виправданим напрямом, здатним забезпечити як економічні, так і соціальні вигоди. В умовах триваючої війни така модель дозволить поєднати інтереси пенсійних вкладників із потребами держави, сприятиме стабілізації ринку праці, розвитку технологічного потенціалу оборонних підприємств і зміцненню національної безпеки. Водночас необхідно забезпечити належне державне регулювання, прозорість інвестиційних процесів і гарантії повернення вкладень. Отже, поєднання пенсійних ресурсів і військово-промислових пріоритетів може стати одним із важливих елементів економічного відновлення України після війни.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу комплексно розкрити сутність та сучасні тенденції розвитку пенсійної системи України, а також визначити її роль у формуванні соціально-економічної стійкості держави. Пенсійна система є важливим елементом суспільного відтворення, виконуючи не лише соціальну, а й економічну функцію, оскільки впливає на рівень добробуту населення, внутрішній попит, довіру до державних інституцій та інвестиційну активність.

Аналіз економічної сутності пенсійного забезпечення засвідчив, що воно ґрунтується на трирівневій моделі, яка поєднує принципи солідарності поколінь, персональної відповідальності та довгострокового нагромадження капіталу. Структурно пенсійна система включає солідарний рівень як основу соціального захисту, накопичувальні механізми другого рівня як елемент персоніфікації виплат, а також недержавні пенсійні фонди третього рівня, які посилюють ринковий та інвестиційний потенціал системи. Її значення для соціально-економічної стабільності проявляється через зменшення соціальних ризиків, підтримання споживчої активності літніх громадян, зміцнення довіри до державних інститутів та збереження соціальної згуртованості.

Вивчення нормативно-правового базису показало, що він у цілому узгоджений зі світовими практиками, однак потребує подальшого вдосконалення з точки зору прозорості, стимулювання довгострокових заощаджень, зниження регуляторних бар'єрів та посилення фінансових гарантій. Регулювання солідарного рівня все ще залишається домінуючою сферою державного впливу, що частково зменшує гнучкість системи, але водночас відіграє роль запобіжника у періоди криз.

Аналіз динаміки розвитку солідарного рівня показав його гостру залежність від демографічних факторів, стану ринку праці та структурних зрушень в економіці. Поглиблення демографічного навантаження, трудова

міграція, зростання тінізації доходів та скорочення кола платників внесків формують виклики для його стабільності, що об'єктивно посилює потребу у пришвидшенні розвитку другого й третього рівнів як компенсаторних механізмів довгострокового фінансування пенсій.

Оцінка стану другого рівня засвідчила, що накопичувальна система в Україні перебуває на етапі запровадження та потребує не лише законодавчого довершення, а й формування стійкої ринкової інфраструктури – інститутів управління активами, систем гарантування, наглядових органів та фінансових інструментів. За умови належного впровадження цей рівень здатен знизити навантаження на солідарну систему та створити додатковий довгостроковий фінансовий ресурс для економіки. Дослідження третього рівня продемонструвало, що його основними учасниками є недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та компанії з управління активами, які поступово нарощують присутність на ринку. Водночас розвиток добровільного пенсійного забезпечення стримується низькою фінансовою грамотністю населення, обмеженою довірою до інвестинституцій та недостатньою пропозицією безпечних і дохідних інструментів довгострокового інвестування.

У ході виконання дослідження проведено комплексний аналіз діяльності ПрАТ «СК «УНІКА Життя» у сфері недержавного пенсійного страхування. Було встановлено, що компанія відіграє важливу роль у розвитку третього рівня пенсійної системи, забезпечуючи акумулювання та інвестування коштів учасників, формуючи страхові резерви та пропонуючи гнучкі накопичувальні програми. Аналіз фінансових показників за 2022–2024 роки свідчить про зростання власного капіталу, стабільну клієнтську базу та ефективне управління резервами, що підвищує стійкість компанії та гарантує виконання зобов'язань перед застрахованими особами. Водночас виявлено окремі виклики, пов'язані зі зменшенням обсягів страхових премій та необхідністю оптимізації витрат, що потребує подальшого удосконалення операційної діяльності. Загалом результати аналізу підтверджують, що ПрАТ «СК «УНІКА

Життя» є ключовим інститутом недержавного пенсійного страхування, здатним забезпечити додаткові механізми формування пенсійного капіталу громадян.

Порівняльний аналіз зарубіжного досвіду реформування пенсійних систем центральноєвропейських держав (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина) показав, що успіх трансформацій значною мірою залежав від стабільного нормативного середовища, стимулів до участі в накопичувальних програмах та диверсифікованої інфраструктури інвестицій. Україна може скористатися цими практиками, особливо в частині гарантування активів, податкових заохочень та розширення спектра національних фінансових інструментів.

Окремий акцент у дослідженні зроблено на перспективності інвестиційного спрямування третього рівня в оборонно-промисловий комплекс України. З огляду на стрімке зростання ВПК, формування внутрішнього попиту на капітал та довгострокову важливість цього сектора для національної безпеки, така практика може водночас зміцнити фінансову базу пенсійної системи і стати каталізатором структурної модернізації економіки.

Узагальнюючи результати дослідження, можна дійти висновку, що ефективність модернізації пенсійної системи України в умовах війни та післявоєнного відновлення залежатиме від комбінованих рішень: підвищення стійкості солідарного рівня, активного запуску другого рівня та трансформації третього рівня на основі розширених можливостей інвестування. Саме інтеграція пенсійних заощаджень у розвиток стратегічних секторів економіки, зокрема ВПК, може забезпечити подвійний ефект – підвищення добробуту майбутніх пенсіонерів та створення довгострокових драйверів економічного зростання, що є фундаментальною передумовою сталого розвитку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Самойленко А. С. Пенсійна реформа в Україні: виклики та перспективи в контексті сталого розвитку. Міжнар. наук.-прак. конф. молод. учених, студ. та аспір.: «Фінанси, банківська справа та страхування в епоху цифровізації: управлінські виклики та перспективи». 12 червня 2025 р. м. Луцьк: Вежа-Друк, 2025. С. 139–141.

2. Веселий В. С. Принципи функціонування пенсійного фонду України як вектор його діяльності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 86–90. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.15>

3. Богач М. М., Рубай О. В., Верзун А. А. Вітчизняна система пенсійного забезпечення – необхідність реформування. *Адаптивне управління: теорія і практика*. 2020. Вип. 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/admthp_2020_9_15

4. Островський І. А., Можайкіна Н. В. Старіння населення і проблеми реформування пенсійних систем: досвід розвинутих країн. *Комунальне господарство міст*. 2023. Т. 2. С. 8-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kg-m_econ_2023_2_4

5. Латковська Т. А. Реформування пенсійної системи з метою забезпечення фінансової стабільності країни. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2021. Т. 29. С. 136-143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2021_29_20

6. Зеленко Н., Зеленко В. Формування накопичувальної складової загальнообов'язкового державного пенсійного страхування як напрям реформування пенсійної системи України. *Галицький економічний вісник*. 2022. № 3. С. 91-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gev_2022_3_13

7. Грицина О., Шолудько О. Реформування пенсійної системи України. *Вісник Львівського національного аграрного університету*. 2018. № 25. С. 168-171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2018_25_35

8. Романовська Ю. Реформування пенсійного забезпечення в Україні. . SCIENTIA FRUCTUOSA. 2024. № 5. С. 34–47. URL: <https://journals.knute.edu.ua/scientia-fructuosa/article/download/2172/1995/2199>
9. Горбунова О. А. Реформування системи пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та можливості використання в Україні. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2018. № 3. С. 118-125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2018_3_17
10. Парфьонов Я. В. Реформування пенсійної системи України в умовах трансформаційних змін. Публічне управління та регіональний розвиток. 2022. № 16. С. 537-556. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/purr_2022_16_14
11. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%B-A/96-%D0%B2%D1%80>
12. Закон України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1058-15>
13. Закон України «Про державний бюджет України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4059-20>
14. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1057-15>
15. Про пенсійне забезпечення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1788-12>
16. Пенсійний фонд України: URL: <https://www.pfu.gov.ua/>
17. Пенсійна реформа у світлі імплементації Конвенції МОП. URL: <https://employers.org.ua/news/id1783>
18. Кількість пенсіонерів за категоріями. URL: <https://skilky-skilky.info/kilkist-pensioneriv-za-katehoriiamy-na-pochatok-roku/>
19. Інформація щодо чисельності пенсіонерів за видами та розмірами призначених пенсій. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2171384-informatsiya-shhodo-chyselnosti-pensioneriv-za-vydami-ta-rozmirami-pryznachenyh-pensij-standom-na-1-kvitnya-2025-roku/>
20. Населення України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/>

21. Скільки людей проживають в Україні: МВФ оприлюднив оцінку чисельності населення. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/naselennya-ukrajini-mvf-ociniv-skilki-lyudey-prozhivaye-v-krajini-12989370.html>

22. Кількість пенсіонерів в Україні скоротилася: у яких областях їх найбільше. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/kilkist-pensioneriv-ukrayini-skorotilasya-1761199345.html>

23. Яке співвідношення пенсіонерів і працюючих в Україні сьогодні. URL: https://businessua.com/robota/94456yake-spivvidnoshennya-pensioneriv-i-pracyuyu-chih-v-ukraini-sogodni.html?utm_source=ukrnet_news

24. Калюга Є. В., Гайдученко Т. М. Оцінка дієздатності солідарного рівня пенсійної системи України. *Молодий вчений*. 2020. № 12(2). С. 121-126. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_12\(2\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_12(2)_8)

25. Рудик В. К. Фінансовий потенціал солідарної пенсійної системи України та шляхи його покращення. *Бізнес Інформ*. 2024. № 1. С. 332-337. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2024_1_42

26. Лаврухіна Н. О. Державний нагляд за правильністю призначення пенсій у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 1. С. 176-180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2012_1_44

27. Безпаленко О. В. Економічні та соціальні індикатори солідарного пенсійного страхування в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 4. С. 16-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2021_4_5

28. Михайлова І. Ю. Правове регулювання фінансування солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. *Університетські наукові записки*. 2020. № 3-4. С. 249-256. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2020_3-4_28

29. Кацьора О. В., Штефан І. С. Перспективи впровадження накопичувального рівня пенсійного страхування в Україні. *Науковий вісник*

Ужгородського університету. 2025. Вип. 1. С. 69-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2025_1_14

30. Кацьора О. В. Пенсійне страхування та пенсійна реформа в Україні. *Науковий вісник УжНУ*. 2018. Вип.2 (43). С.107-110.

31. Чвертко Л. А., Кравченко О. О., Бондаренко Г. В..Роль накопичувального страхування в сучасній екосистемі пенсійного забезпечення. *Ефективна економіка*. 2025. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2025_6_8

32. Зварич О. І., Волошин В. В. Необхідність та передумови впровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні. *Соціальна економіка*. 2025. Вип. 69. С. 209-230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2025_69_20

33. Накопичувальна система на загальному фоні пенсійного забезпечення населення. *Демографія та соціальна економіка*. 2025. № 1. С. 133-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2025_1_10

34. Терещенко О. О., Зимовець В. В. Розвиток накопичувальної складової пенсійного забезпечення в Україні: перспективи та обмеження. *Фінанси України*. 2024. № 10. С. 127-128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2024_10_10

35. Копилук О. І., Музичка О. М. Накопичувальне пенсійне забезпечення в системі трансформаційних пріоритетів післявоєнної відбудови України. *Бізнес Інформ*. 2024. № 6. С. 263-269. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2024_6_32

36. Зварич О. І., Волошин В. В. Законодавчі передумови впровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. Вип. 20(1). С. 327-344. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2024_20\(1\)_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2024_20(1)_34)

37. Черкасова С. В., Купрін М. Ю. Сучасні тренди розвитку діяльності недержавних пенсійних фондів як елементів накопичувальної пенсійної системи. *Ефективна економіка*. 2024. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_5_23

38. Савицька Н. Л., Жилякова О. В. Оцінка перспективи розвитку ринку страхування життя в умовах реформування пенсійної системи. *Проблеми економіки*. 2019. № 1 (39). С. 170–175. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2019-1_0pages170_175.pdf

39. Марценюк О. В., Руда О. Л., Олексієнко Є. І. Участь банків і страхових компаній у формуванні системи недержавного пенсійного страхування. *Ефективна економіка*. 2024. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_7_84

40. Зварич О. І., Волошин В. В. Законодавчі передумови впровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. Вип. 20(1). С. 327-344. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2024_20\(1\)_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2024_20(1)_34)

41. Рудик В. К. Розвиток недержавного пенсійного забезпечення в умовах реформування пенсійної системи України. *Бізнес Інформ*. 2021. № 11. С. 235-240. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2021_11_31

42. Бурденюк С. В. Перспективи розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в Україні. *Інноваційна економіка*. 2020. № 5-6. С. 142-147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2020_5-6_19

43. Шацька З. Я. Досвід організації системи недержавного пенсійного забезпечення в провідних країнах світу. *Ефективна економіка*. 2025. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2025_3_6

44. Жовнірчик Я. Модернізація сучасної системи державного управління у сфері пенсійного забезпечення в умовах війни та у повоєнні роки. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2025. № 27. С. 10-32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/purr_2025_27_3

45. Латковська Т. А. Реформування пенсійної системи з метою забезпечення фінансової стабільності країни. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2021. Т. 29. С. 136-143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2021_29_20

46. Волохова І. С. Зарубіжний та вітчизняний досвід реформування пенсійної системи. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2020. № 3-4. С. 50-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Naykvo_2020_3-4_6
47. Ішук А. М. Реформування системи пенсійного забезпечення в європейських країнах. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 4. С. 1004-1012. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/scntint_2024_4_83
48. Фугело П. М., Савіцька С. І. Пенсійне забезпечення громадян – головна складова в системі соціального захисту України. *Економічний простір*. 2025. № 201. С. 225-229. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2025_201_38
49. Структура НПФ «ОТП Пенсія». URL: <https://www.otpcapital.com.ua/20-23/03/24/kudy-investuyut-moyi-koshty-struktura-npf-otp-pensiya/>
50. Держстат України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/pr/ipp_vd_m/ipp_vd_m_u/arh_ipp_vdm_u.html
51. Вісті економіки. URL: <https://www.youtube.com/channel/UCic8lfo0-iozCGRtqHdSNhw>
52. Повністю на військових рейках: економіка України працює на оборону. URL: <https://epravda.com.ua/weeklycharts/povnistyu-na-viyskovih-reyках-ekonomika-ukrajini-pracyuye-na-oboronu-814430/>
53. Теслюк С. А. Сутність фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів та прогнозування їх обсягу. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 16. С. 828–839. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/126.pdf
54. Ліпич, Л., Теслюк, С. Структура фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів в Україні та їх аналіз. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. Вип. 3. С. 21–30. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/echcenu_2018_3_5.pdf
55. Борисюк О. В. Імплементация зарубіжних моделей соціального страхування до вітчизняних реалій. *Молодий вчений*. 2017. Вип. 4. С. 5–8.